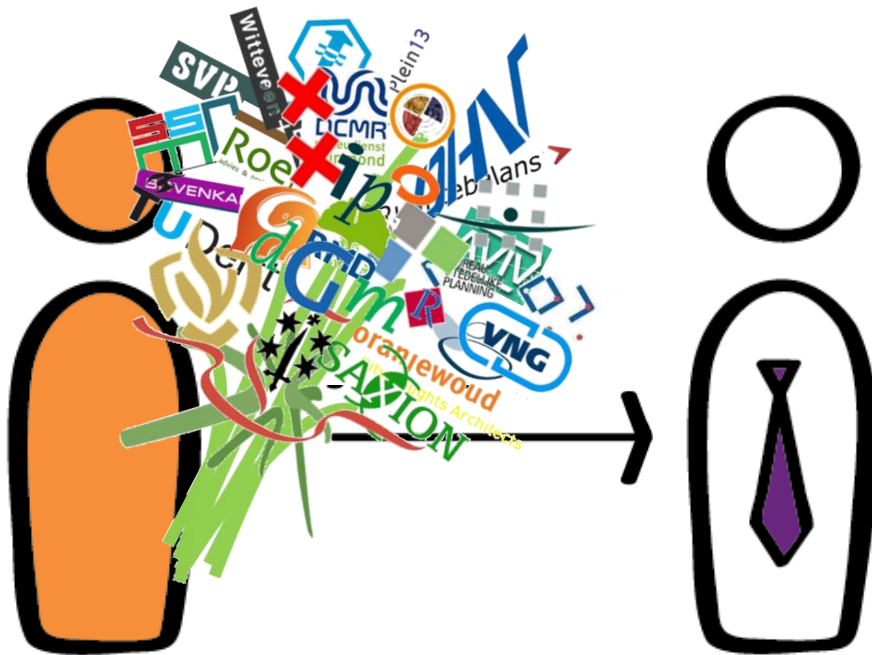


Verbeterprogramma verantwoordingsplicht groepsrisico

Traject Bestuurlijke urgentie en groepsrisico als proces



25 juni 2012

Eindrapport

Status:

Eindrapport

Datum:

4 juni 2012

Een product van:

Verbeterprogramma Groepsrisico, Werkgroep 2

Uitgevoerd door:

Bureau Stedelijke Planning bv
Klein Amerika 18
2806 CA Gouda
0182 - 689 416
www.stedplan.nl
info@stedplan.nl

**Team Centrum en Gebiedsontwikkeling:**

Ir. M. Numann

A. Goorts MSc

met medewerking van dr. H. Zandvoort, TU Delft

Voor meer informatie: Richard van Vliet, VNG, richard.vanvliet@vng.nl

In opdracht van:

RIVE, VNG

Projectnummer: 2011.G.266

Referentie: 2011.G.266 Verbeterprogramma groepsrisico eindrapport

Inhoudsopgave

	Pagina
Inleiding	4
1 Opgave	5
2 De arena als metafoor	7
3 Inzichten en advies	8
3.1 Een aantal inzichten	
3.2 Advies	
4 Processtappen naar identificeren best practices	13
4.1 Generaliseren van de geïdentificeerde knelpunten	
4.2 Consultatie van experts	
4.3 Opstellen van een procesmodel	
4.4 Adviezen terugvertalen naar de praktijk van ro en ev	
4.5 Concretiseren	
5 Best practices	20
5.1 Een goed verantwoordingsproces	
5.2 Ordening	
5.3 Bewust nadenken over veiligheid	
5.4 Groepsrisico als ontwerpvariabele en niet alleen als norm	
5.5 Kans creëren om de ro-er daarbij te helpen	
5.6 Borging in de uitvoering	
5.7 Best practices als onderdeel van het ro-proces	
6 Implementatie	33
6.1 Instellen kopgroep	
6.2 Oprichting van een organisatie	
6.3 Aansluiting op werkgroep 1 en werkgroep 3	
Bijlage: 1. Nader onderzoek verzekerbareid	38
Bijlage: 2. Succesfactoren	40
Bijlage: 3. Lijst met adviezen 1 ^e expertmeeting	42
Bijlage: 4. Lijst met betrokken personen	47

Inleiding

Externe veiligheid is niet ‘het populairste jongetje van de klas’ bij ruimtelijke ontwikkelingen. Projectleiders en bestuurders schuiven het risico van een eventueel ongeluk met gevaarlijke stoffen relatief makkelijk aan de kant ten faveure van financiële, ruimtelijke en economische overwegingen. Hierdoor wordt de gemeentelijke plicht om deze aspecten bewust tegen elkaar af te wegen en te verantwoorden niet op een zinvolle wijze ingevuld. Dit is de achtergrond voor het Verbeterprogramma Verantwoording Groepsrisico van het RIVE.

Er is geen gebrek aan initiatieven en oplossingen voor de verbetering van de verantwoordingsplicht. Deze worden dagelijks in de praktijk door tientallen experts en adviesbureaus getoetst, doorontwikkeld, gepropageerd, of te licht bevonden. Toch is er een officieel verbeterprogramma in het leven geroepen. De werkgroep die verantwoordelijk was voor het traject ‘bestuurlijke urgentie en verantwoording als proces’ heeft dan ook gemeend dat het verbeterprogramma de grootste toegevoegde waarde heeft, als het een resultaat oplevert dat het werkveld faciliteert in het effectiever maken van de bestaande en nog te ontwikkelen oplossingen en niet één oplossing voorschrijft.

Grotere effectiviteit is in de visie van de werkgroep met name te bereiken door externe veiligheid een betere positie te geven in het proces van ruimtelijke ontwikkeling. Dit proces, en de mensen die daarin acteren, staat centraal in dit onderzoek. De proceservaring van Bureau Stedelijke Planning, dat het onderzoek heeft uitgevoerd, kon hierbij ten volle worden ingezet. Zij hebben zich bovendien laten inspireren door experts uit hele andere vakgebieden: journalisten, lobbyisten, hersenkenners en activisten. Hun inzichten zijn met medewerking van vele partijen uit het werkveld doorvertaald naar *best practices* werken die de grotendeels gescheiden werelden van externe veiligheid en ruimtelijke ordening dichterbij elkaar moeten brengen.

In het onderzoeksproces was de inzet en de betrokkenheid van het werkveld opvallend en van grote toegevoegde waarde voor het eindresultaat. Het bloemetje op de voorkant, waarin alle logo’s van de betrokken partijen verwerkt, is blijk van de waardering daarvoor.

1 Opgave

Het externe veiligheidsbeleid in Nederland is gebaseerd op twee elementen: een harde norm in de vorm van het plaatsgebonden risico en een oriëntatiewaarde in de vorm van het groepsrisico. Gemeenten hebben de verplichting ten aanzien van het groepsrisico verantwoording af te leggen.

Evaluatie

Inmiddels is er enkele jaren ervaring opgedaan met de verantwoordingsplicht groepsrisico. Uit de evaluatie van de verantwoordingsplicht in 2010 blijkt dat de verantwoording niet optimaal functioneert. De volgende knelpunten naar voren:

- Onduidelijkheid over doel dat met de verantwoordingsplicht bereikt moet worden.
- Te weinig blijvende urgentie ervaren in vergelijking met andere thema's.
- Moeizame aansluiting van de verantwoordingsplicht op de wijze waarop besluitvorming plaatsvindt.

De onderzoekers van de evaluatie geven aan dat het huidige systeem voldoende mogelijkheden biedt om de gesignaleerde knelpunten op te lossen.

Verbeterprogramma

De betrokken partijen (IPO, VNG, NVBR en rijksoverheid) herkennen zich in de conclusies van de evaluatie. Om een oplossing voor deze knelpunten te vinden is het Verbeterprogramma verantwoordingsplicht groepsrisico in het leven geroepen.

Het verbeterprogramma kent drie trajecten:

1. Aanpassing wet- en regelgeving
2. Bestuurlijke urgentie en groepsrisico als proces
3. Instrumenten, methodieken en borging maatregelen.

Opgave

Het voorliggende onderzoek is het resultaat van traject 2: Bestuurlijke urgentie en groepsrisico als proces. Doel is het vergroten van de bestuurlijke en ambtelijke betrokkenheid en het draagvlak, evenals het efficiënt en praktisch uitvoerbaar maken van de aansluiting van de verantwoordingsplicht op de wijze waarop besluitvorming plaatsvindt. Deze zaken zijn gevat in een implementatievoorstel. In bepaalde gevallen gaat de eventuele oplossing de opdracht van werkgroep 2 te boven. In die gevallen is een aanbeveling opgenomen voor uitwerking in traject 1 of 3.

Afbakening

Groepsrisico speelt een rol in ruimtelijke ordeningsprocessen en in vergunningtrajecten in het kader van de Wet milieubeheer. In dit onderzoek is het ruimtelijke ordeningsproces als uitgangspunt genomen. Immers, de kern van de groepsrisicoverantwoording is niet zozeer gericht op de risicobron, maar op (de verantwoording van) de inrichting van het gebied eromheen. De gedefinieerde best practices zijn echter voor een groot deel ook toepasbaar in vergunningtrajecten.

De ev-er en de ro-er

In dit rapport wordt veelvuldig verwezen naar 'de ev-er'. Ev-er verwijst naar de persoon die in een proces de rol heeft om externe veiligheid en positie te geven in het ruimtelijke proces. Dat kan een medewerker van de gemeente zijn die externe veiligheid in zijn takenpakket heeft, maar ook een extern adviseur of medewerker van de veiligheidsregio. Er wordt ook gesproken over ro-ers. Dat zijn de actoren die afkomstig zijn uit de ruimtelijke ordening. Meestal zijn dat projectleiders, stedenbouwers, planeconomen of de betreffende portefeuillehouders.

Verantwoording

Dit is een product van werkgroep 2 van het Verbeterprogramma Groepsrisico. De leden van de werkgroep vormen een brede vertegenwoordiging van het werkveld van de groepsrisicoverantwoording. Er heeft een zeer uitgebreide uitvraag onder adviesbureaus en kennisinstellingen plaatsgevonden. Daarnaast is een grote groep experts betrokken, afkomstig uit de ruimtelijke ordening, externe veiligheid, communicatie, et cetera. Hun inbreng is verwerkt in het resultaat. Zie bijlage 4 voor een compleet overzicht van de personen.

Taakopdracht

1. Aan de hand van good practices uitwerken van mogelijkheden om te komen tot een beleidsvisie en de mogelijke bouwstenen daarvan in relatie tot externe veiligheid in het algemeen en groepsrisico in het bijzonder. De implementatie daarvan, de monitoring en de bijstellingen.
2. Aan de hand van good practices uitwerken van een voor bestuurders aansprekende presentatie van het groepsrisico.
3. Aan de hand van good practices beschrijven wat nodig is om de behandelend ambtenaar eigenaar te maken van en regie te voeren op de totstandkoming van een adequate groepsrisicoverantwoording.
4. In het kader van het komen tot good practices inventariseren wat nodig is om de groepsrisicoverantwoording te zien als een proces en niet als een norm waaraan je aan het eind van het proces toetst.
5. Aan de hand van good practices inventariseren wat nodig is om het gewenste kennisniveau bij ro-ers en ev-ers te realiseren.
6. Implementatievoorstel t.a.v. het bovenstaande waarin ook aandacht is voor communicatie.

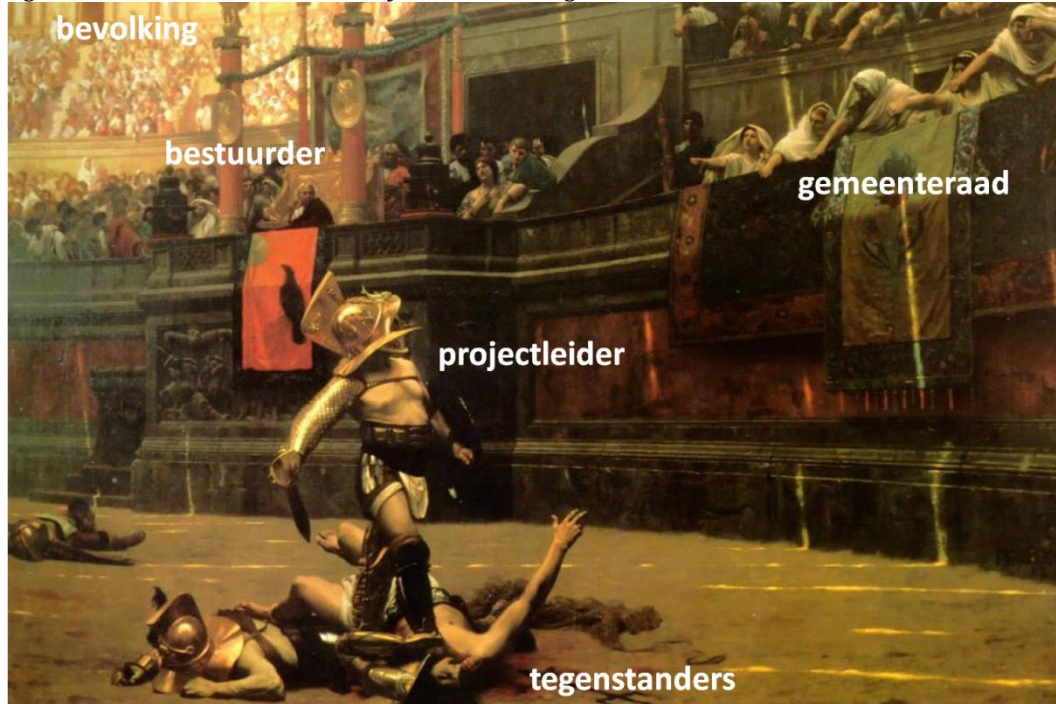
Leeswijzer

Dit rapport is zo opgebouwd dat de lezer met ieder volgend hoofdstuk dieper de onderbouwing in wordt geleid. In hoofdstuk 2 wordt het sturingsmodel uiteengezet dat aan de basis ligt van de onderzoeksaanpak. Direct daarna worden in hoofdstuk 3 de conclusies besproken in de vorm van een aantal inzichten en adviezen op hoofdlijnen. Dit hoofdstuk heeft daarmee het karakter van een managementsamenvatting. In hoofdstuk 4 worden de doorlopen processtappen besproken. Hoofdstuk 5 bevat de best practices. In hoofdstuk 6 worden de voorstellen voor implementatie uitgewerkt. In de bijlagen zijn de tussenresultaten opgenomen.

2 De arena als metafoor

Dit onderzoek is opgezet vanuit het beeld dat ruimtelijke ordeningsprocessen grote overeenkomsten vertonen met een Romeinse arena. Het besef van dit uitgangspunt is essentieel voor het begrijpen van de adviezen, die zich voor een belangrijk deel zullen richten op het beïnvloeden van de strijd die plaatsvindt tussen de gladiatoren in de arena.

Figuur 1 De arena van een ruimtelijke ontwikkeling



In het beeld hierboven zijn de verhoudingen – ietwat uitvergroot, maar wel treffend – weergegeven. Centraal in de arena staat de projectleider. Hij heeft maar één doel voor ogen: het realiseren van zijn project, binnen de gestelde kaders: de arena. Deze kaders zijn gesteld door de bestuurder, die toekijkt terwijl hij zich comfortabel buiten het strijdgewoel bevindt. Ook de gemeenteraad, als controleurs van de bestuurder en vertegenwoordigers van de bevolking zijn slechts vanaf de zijlijn betrokken. Zij grijpen pas in bij grote schendingen van de spelregels. De bevolking bevindt zich op nog grotere afstand en mist de details van wat er gebeurt.

Alle relevante vakgebieden (stedenbouw, economie, verkeer, milieu, financiën, woonbeleid, marktpartijen, etc.) staan eveneens als strijder in de arena. Afhankelijk van hoe zij de projectleider benaderen, zal hij ze zien als tegenstander die zo snel mogelijk moet worden verslagen, of als medestander die hem kan helpen de aanstormende leeuw te verslaan. In de kakofonie van geschreeuw en wapengekletter proberen de vakgebieden tegelijkertijd onder de aandacht te komen van de projectleider. Dit vraagt van de externe veiligheidsadviseur het vermogen om op te vallen én om zijn boodschap aantrekkelijk te verpakken.

Uiteraard is enige nuance op deze voorstelling van zaken op zijn plaats. Het is in het discussies over het verbeterprogramma echter een bruikbare metafoor gebleken.

3 Inzichten en advies

Tijdens dit onderzoek zijn, met behulp van de relatief onbevangen blik op het ev-vakgebied van Bureau Stedelijke Planning en de inzet van experts uit andere vakgebieden, diverse inzichten opgedaan die direct ten grondslag liggen aan het uiteindelijke advies. Daarom is ervoor gekozen deze in één hoofdstuk op te nemen. De stappen die zijn doorlopen om van inzichten tot adviezen te komen zijn in de hierop volgende hoofdstukken opgenomen.

3.1 Een aantal inzichten

De opgave is in de kern een procesvraag

Dagelijks werken tientallen experts en adviesbureaus aan initiatieven, instrumenten en oplossingen voor de verbetering van de verantwoordingsplicht groepsrisico. Alle inspanningen ten spijt is het tot nu toe steeds onvoldoende gelukt om de vele verbetervoorstellen op grote schaal bij de doelgroep (ruimtelijke orderings-ambtenaren en bestuurders) te laten beklijven. Er is dan ook gewerkt met het uitgangspunt dat het verbeterprogramma de grootste toegevoegde waarde heeft, als het een resultaat oplevert dat het werkveld faciliteert in het effectiever maken van de bestaande en nog te ontwikkelen instrumenten en practices en niet één oplossing voorschrijft. De opgave is niet zozeer gericht op de *wat-vraag*, maar veel meer op de *hoe-vraag*.

De wereld van de externe veiligheid is intern gericht

Na afloop van de tweede expertmeeting die in het kader van dit traject werd georganiseerd ontstond een interessant beeld. Er bleek een enorme discrepantie te zijn tussen de aanwezige ev-ers ('Weinig nieuws gehoord!') en de aanwezige ro-ers ('Wat interessant, dit moeten we verder uitwerken, hoe kan ik helpen?'). Dit bevestigde de eerste indruk dat de ev-wereld intern gericht is. Aan congressen, kennistafels en werkgroepen nemen vrijwel alleen ev-ers deel. Daardoor ontstaat het beeld 'dat alles al een keer geprobeerd is om ro-ers enthousiast te maken', terwijl de ro-ers niet voldoende bereikt worden. De huidige structuur en focus van het vakgebied is een logisch gevolg van de inspanningen die nodig waren om het nog jonge vakgebied volwassen te laten worden. Het is echter tijd voor een volgende fase, waarin de blik naar buiten wordt gekeerd en ro-ers naar binnen worden gehaald.

Groepsrisico is wél interessant!

Er heerst bij veel ev-experts een overtuiging dat 'zij van de ruimtelijke ordening' groepsrisico niet interessant vinden en niet serieus nemen. Door vanuit dit 'calimerocomplex' te denken wordt het bijna vanzelf bewaarheid. In gesprekken met diverse ro-ers is echter het tegendeel gebleken. Daarbij is wel gebleken dat het belangrijk is om aan te sluiten bij hun behoeftes én om ze actief te benaderen. Het heeft geen zin ro-ers uit te nodigen voor een ev-congres. Het heeft wel zin om je als ev-sector te profileren op een ro-congres.

Groepsrisico is een goed vehikel om bewust over veiligheid na te denken

Het speciale van het groepsrisico is dat dit het enige risico is waarvan de hoogte mede wordt bepaald door de inrichting van de omgeving van de risicobron. Daarmee heeft het groepsrisico de dimensie van een ontwerpvariabele en is het een goed – en wellicht zelfs het enige – vehikel om ro-ers bewust over veiligheid en risico's na te laten denken in ruimtelijke ontwikkelingen. Daar komt nog bij dat het groepsrisico zich leent voor een bewuste politieke afweging op de plek waar die thuishoort: bij de gemeenteraad. Het is dan ook een zeer waardevol instrument om bewust over veiligheid na te denken, mits niet te veel wordt gefocust op de cijfers.

Het doorlopen van de verplichte stappen leidt niet per se tot een goede verantwoording

De wet schrijft voor dat een aantal stappen moeten worden doorlopen in een verantwoording van het groepsrisico. Van het onderzoeken van alternatieven tot een expliciet besluit over het te aanvaarden risico. Het doorlopen van die stappen staat niet per se gelijk aan een goed verantwoordingsproces, niet in de laatste plaats doordat de stappen niet vloeiend in het ruimtelijke planproces passen. Vanuit dat proces bezien is een andere definitie van een goed verantwoordingsproces zinvoller, omdat het beter aansluit bij de afwegingskaders van de ro-ers.

Een verantwoording is goed, wanneer:

- groepsrisico wordt toegepast als ontwerpvariabele en niet alleen als norm;
- bewust wordt nagedacht over veiligheid en niet te veel op cijfers wordt gefocust;
- ev-ers de kans krijgen (én zelf creëren!) om ro-ers daarbij te helpen;
- alle maatregelen niet alsnog stranden in de uitvoering van het plan.

Er is geen vanzelfsprekend aanspreekpunt

Ev-professionals blijken over het algemeen sterk betrokken te zijn bij hun vakgebied. Er is sprake van een grote mate van verantwoordelijkheidsgevoel voor 'de maatschappij'. Dit is op zich een gunstig uitgangspunt voor het creëren van veel reuring, ook *buiten* de ev-wereld. Er is op dit moment echter geen vanzelfsprekend centraal punt van waaruit de inspanningen kunnen worden gecoördineerd.

3.2 Advies

De hierboven beschreven inzichten vormen de basis onder ons advies, dat bestaat uit drie delen:

Een verzameling implementeerbare best practices, die zijn gerelateerd aan een model van een ruimtelijk planproces.

Onderdeel van het onderzoek was een zoektocht naar *best practices* (hier bedoeld in de betekenis van effectieve en aansprekende manieren van werken) in en buiten het werkveld, mede op basis van de adviezen van de door ons geconsulteerde experts. De best practices zijn onder andere tijdens een werkconferentie aangedragen door een grote groep deskundigen uit de wereld van de ruimtelijke ordening en externe veiligheid. Hoe intensief de zoektocht ook is, er zullen altijd best practices zijn die buiten het zicht blijven. Daarom zijn de best practices gegroepeerd rondom een model van een typisch ruimtelijk planproces, inclusief actoren, rollen en

beslisdocumenten. Dit model vormt de kapstok waaraan ook in de toekomst nog extra best practices kunnen worden opgehangen. Zie hoofdstukken 4 en 5.

Het advies om een kopgroep in te stellen die staat voor het gezamenlijke belang van het vakgebied en verantwoordelijk wordt voor het organiseren van de implementatie van de best practices.

Ev-ers en ro-ers die dit rapport lezen zullen veel van de best practices op eigen kracht kunnen toepassen in hun werkprocessen. Het bereik van een rapport is echter op zichzelf niet groot genoeg. Daarom wordt geadviseerd een kopgroep in te stellen die de implementatie organiseert en begeleidt.

Hoewel de meeste mensen in het werkveld van de externe veiligheid zich tot op zekere hoogte probleemeigenaar voelen van de moeizame koppeling tussen ev en ro, is er geen organisatie die hun inspanningen bundelt en coördineert. De instelling van een kopgroep zou een eerste stap kunnen zijn naar een beter gecoördineerd werkveld. De kopgroep zal bestaan uit ev-ers en ro-ers, die worden geselecteerd op hun netwerkcapaciteiten en vermogen om hun boodschap op pakkende wijze over te brengen. Ze weten wat er speelt in gemeenten, wie daarbij betrokken zijn en hoe ze aan tafel kunnen komen.

De kopgroep krijgt als taak de implementatie van de best practices te coördineren en stimuleren. Daarbij wordt uitgegaan van vrijwillige adaptatie door de doelgroep en niet van het voorschrijven of opleggen van maatregelen. De wijze waarop de kopgroep zijn opdracht uitvoert is aan hen. In hoofdstuk 6, Implementatie zijn echter wel ideeën opgenomen over de wijze waarop de groep zich kan manifesteren op ro-congressen, opleidingen, in ro-vakbladen, bij netwerkbijeenkomsten en aan de koffietafel in gemeenten.

Vanuit de kopgroep zou gewerkt moeten worden aan het opzetten van een organisatie die ook op langere termijn kan zorgen voor het verbeteren van werkprocessen en het meer naar buiten richten van het werkveld. Het is daarbij zeer goed denkbaar dat wordt voortgebouwd op het huidige netwerk Relevant. Een dergelijke organisatie zou drie rollen moeten vervullen:

- *Kennisontwikkeling*
Van implementatie van nieuwe wetgeving tot het ontwikkelen van tools en lesmateriaal voor ev-ers en ro-ers
- *Multidisciplinair platform*
Een plek waar professionals uit de ruimtelijke ordening en externe veiligheid elkaar ontmoeten en van elkaar kunnen leren, bijvoorbeeld door het organiseren van activiteiten zoals excursies, lezingen, debatten, congressen, etc.
- *Ondersteunen ambassadeurs*
Een belangrijke taak van de organisatie is het praktisch ondersteunen van (de opvolger van) de kopgroep die zich als ambassadeur van het vakgebied manifesteert op ro-congressen, bij opleidingen, in ro-vakbladen, bij netwerkbijeenkomsten en aan de koffietafel in het gemeentehuis.

In andere vakgebieden, zoals de projectontwikkeling (NEPROM), architectuur (BNA), of gebiedsontwikkeling (NederlandBovenWater) is gebleken dat het verenigen van een vakgebied grote impact kan hebben.

Een advies aan het RIVE om een aantal zaken uit te laten werken in traject 1 (wetgeving) en traject 3 (instrumenten) van het verbeterprogramma

Er zijn in dit onderzoek elementen naar boven gekomen die binnen de huidige wettelijke kaders niet mogelijk zijn, of die moeten worden uitgewerkt op instrumentniveau. Deze vallen buiten de scope van dit traject. Het RIVE kan bepalen om deze zaken uit te laten werken in traject 1 (wetgeving) en traject 3 (instrumenten) van het verbeterprogramma. In het rapport zijn deze zaken met een tekstblokje gemarkeerd. In hoofdstuk 6 worden ze verder toegelicht.

Werkgroep 1

Er zijn drie aspecten die binnen de huidige regels niet kunnen worden opgelost:

- De veiligheidsregio wordt niet op het juiste moment betrokken in de groepsrisicoverantwoording. Vaak volgt er pas een advies van de veiligheidsregio als alle beslissingen reeds zijn genomen. Een andere manier van advisering door de brandweer – proactief, meer gericht op het resultaat, ongeacht een wettelijke titel – kan hier een deel van de oplossing bieden, maar het is een overweging waard om de veiligheidsregio op te nemen in artikel 3.1 Bro. Hierin wordt geregeld welke instanties geraadpleegd moeten worden bij het opstellen van een bestemmingsplan.
- Het advies van de veiligheidsregio kan inhoudelijk slechts zeer ten dele een plaats krijgen in de groepsrisicoverantwoording. Een duidelijk voorbeeld dat keer op keer bij het inventariseren van bestaande praktijken werd genoemd, zijn de maatregelen die een dergelijk advies bevat betreffende slachtofferbeperking.
Ten eerste is de implementatie van dergelijke maatregelen volgens artikel 12 en 13 van het BEVI vrijblijvend: er wordt vaak gesproken over “mogelijkheden”, en zelfs bij veel vroegere advisering zoals genoemd in de het voorgaande punt zijn veel van deze maatregelen en dus de bij het besluit horende groepsrisicosituatie niet geborgd.
Ten tweede is de doorwerking in het groepsrisico alleen zichtbaar in de vorm van (minder) dodelijke slachtoffers. Alleen in geval van besluitvorming met een Veiligheidsrapport op grond van het BRZO is een ruimere beschrijving van de gevaren (zoals gewonden) en risicoreducerende maatregelen (zoals beperking van de materiële schade) wettelijk vastgelegd. Zonder andere veiligheidsindicatoren dan uitsluitend laag groepsrisico kan de geconstateerde moeizame aansluiting tussen verantwoordingsplicht en de wijze waarop de besluitvorming plaatsvindt niet verbeteren.
Alleen de wetgever kan dit gat dichten en de bestuurlijke besluitvorming beter laten aansluiten op de verantwoording door het verantwoorden van de gevaren van activiteiten met gevaarlijke stoffen en de mogelijke gevolgen en consequenties daarvan voor de omgeving, op te nemen in wet en regelgeving. De werkgroep draagt dit punt derhalve voor verdere uitwerking over aan werkgroep 1 die gaat over aanpassing van wetgeving.
- Tijdens het onderzoek is veel gesproken over het verplicht verzekeren van de potentiële schade door de risicoveroorzaker. Dit is om diverse redenen een potentieel antwoord op de tekortkomingen van het verantwoordingsproces. De koppeling van de hoogte van een risico aan een premiebedrag wijst duidelijk een probleemeigenaar aan, bij wie duidelijke urgentie ontstaat om het risico zo laag mogelijk te houden. Ook is aannemelijk dat de verzekeraars een controlerende, risicobeheersende rol zullen spelen. Tot slot is het ethisch beter te aanvaarden dat de samenleving niet opdraait voor een ongeval dat door een ander is veroorzaakt. Onduidelijk is of een verzekeringseis mogelijk is binnen de huidige regelgeving. Het is echter een

denkrichting die nader onderzoek verdient. In bijlage 1 is een verdieping van dit onderwerp opgenomen, inclusief een aantal onderzoeksvragen.

Werkgroep 3

Diverse best practices geven een richting aan, maar zijn nog niet uitgewerkt tot op instrumentniveau. Dit wordt beschouwd als het werkteerein van werkgroep 3:

- Ontwikkelen van (tekst)modules voor een ev-kader. Hierin is aandacht voor planjuridische, stedenbouwkundige en procesmatige aspecten. Er kan onder andere geput worden uit voorbeelden in Amsterdam en Rotterdam.
- Een instrument voor het gedurende het ontwerpproces expliciet vastleggen van gemaakte keuzes in het kader van de groepsrisicoverantwoording.
- Toegankelijke producten waarin de basisprincipes van veiligheidsgeïntegreerd ontwerpen worden toegelicht.
- Slimme communicatie is een belangrijk sleutelaspect voor de positie van externe veiligheid in het ruimtelijke proces. In de best practice is de richting aangegeven, deze moet verder worden uitgewerkt.
- Instrumenten die een sociale norm kunnen bevorderen, zoals een ranking of benchmark tussen gemeenten.

4 Processtappen naar identificeren best practices

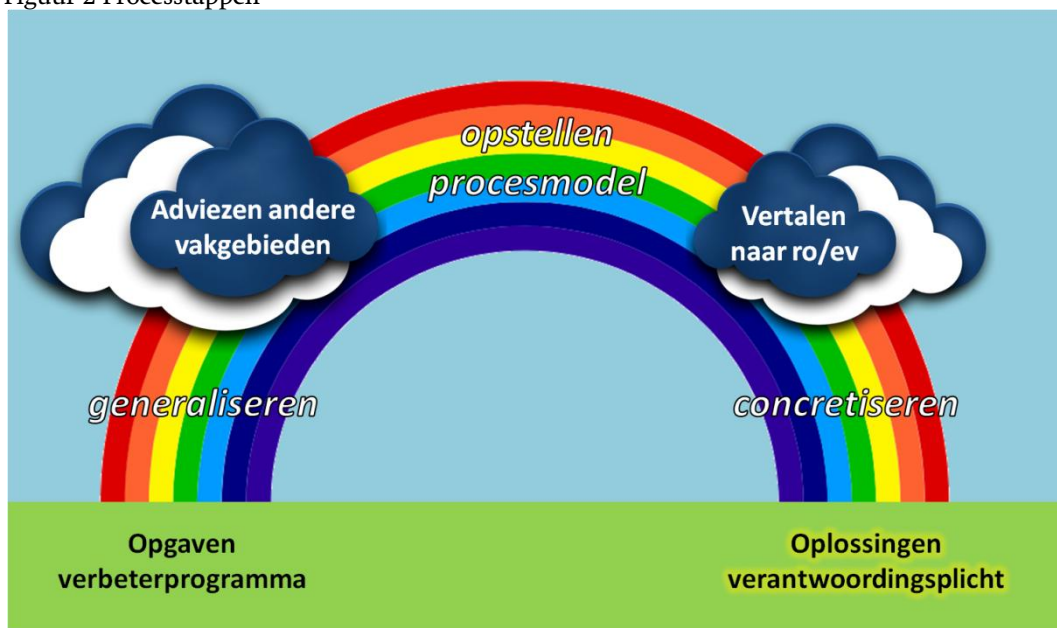
In het verbeterprogramma wordt veel nadruk gelegd op het identificeren van *best practices*, in dit onderzoek gedefinieerd als ‘goede en effectieven manieren van werken’. Omdat de kern van de geschetste problemen in de verantwoordingsplicht terug te voeren is op vrij algemene onderwerpen als communicatie, kennisoverdracht en beïnvloeding, is nadrukkelijk ook buiten de gebaande paden gekeken en de hulp ingeroepen van experts uit hele andere vakgebieden.

Hiervoor moesten de opgaven zodanig worden gegeneraliseerd dat ze ook te begrijpen waren door experts zonder kennis van externe veiligheid of ruimtelijke processen. De eveneens generieke adviezen zijn vervolgens vertaald naar de praktijk van de ruimtelijke ordening en uitgewerkt tot best practices.

Samengevat zijn de volgende stappen doorlopen:

1. Abstraheren van de geïdentificeerde knelpunten
2. Consultatie van experts tijdens een expertmeeting
3. Opstellen van een procesmodel
4. Adviezen terugvertalen naar ruimtelijke ordening
5. Concretiseren tot implementeerbare best practices.

Figuur 2 Processtappen



Bron: Bureau Stedelijke Planning

4.1 Generaliseren van de geïdentificeerde knelpunten

In de evaluatie van de verantwoordingsplicht zijn drie hoofdproblemen benoemd:

- Onduidelijkheid over het doel van de verantwoordingsplicht
- Gebrek aan (blijvende) urgentie
- Verantwoordingsproces sluit niet aan bij het besluitvormingsproces

Om deze problemen te kunnen veralgemeniseren zijn ze ontleed tot op het niveau van personen en hun gedrag. Daardoor kon de vraag worden losgemaakt van het ro-proces en ging het vooral om algemene opgaven, zoals: Hoe creëer je een gevoel van urgente bij personen? Wat is een slimme manier van communiceren als je iemand wil overtuigen? Zie Bijlage 2, 'succesfactoren' voor de uitwerking hiervan.

De verantwoording bestaat uit drie delen

Bij de verdere uitdieping van de problemen is ervan uitgegaan dat een optimaal verantwoordingsproces uit drie onderdelen bestaat, elk met zijn eigen opgave, centrale sleutelfiguren en dynamiek. Erkenning van deze verschillen vergroot de effectiviteit van de voorgestelde oplossingen.

Onderdeel	Opgave	Sleutelfiguur
Opstellen van een kader voor externe veiligheid	Hoe zorg je ervoor dat het bestuur in een visie vastlegt hoe met externe veiligheid moet worden omgegaan in de gemeente, dus: wanneer, waar en hoe?	Bestuurlijk
Verantwoording in het planproces	Hoe zorg je dat het groepsrisico als volwaardige variabele meegenomen wordt in het ontwerpproces: vroegtijdig, volledig en samenhangend?	Ambtelijk
Besluit over te aanvaarden risico	Hoe stel je bestuurders in staat een weloverwogen besluit te nemen over het groepsrisico i.r.t. ruimtelijke ontwikkeling?	Bestuurlijk

4.2 Consultatie van experts

De expertmeeting vervulde een sleutelrol in het onderzoek en had als doel inzichten uit andere vakgebieden te verzamelen die een oplossing konden bieden voor de tekortkomingen van het verantwoordingsproces groepsrisico. Het uitgangspunt was nadrukkelijk dat de experts vanuit hun eigen referentiekader naar de problematiek keken en voor eventuele oplossingen putten uit hun eigen ervaringen.



De deelnemers kwamen vanuit zeer uiteenlopende vakgebieden, maar grosso modo waren er drie aandachtsgebieden te onderscheiden: communicatie, besluitvorming en risicobegrip. Geconsulteerd zijn onder andere een journalist van Quest, een verzekeringsdeskundige, de directeur van het Nederlands Instituut voor

Alcoholbeleid en een lobbyist. Een volledige lijst met deelnemers is opgenomen in Bijlage 4.

Veel adviezen hebben betrekking op communicatie: hoe formuleer je je boodschap, hoe breng je hem over het voetlicht. Daarnaast is er het nodige gezegd over het creëren van urgentie en begrip bij bestuurders en ambtenaren. De opbrengst was zodanig dat alle elementen van de taakopdracht vanuit het verbeterprogramma eronder kunnen worden geschaard.

Hieronder volgt een beperkte selectie van de interessantste adviezen en een aanzet voor de vertaling naar de praktijk van de ruimtelijke ordening en externe veiligheid. De volledige lijst is opgenomen in Bijlage 3.

Advies	Uitwerking
Het draait om persoonlijke relaties	Dit advies is afkomstig vanuit de lobbywereld. Als je jouw belang in beeld wil brengen bij een beslisser (of dit nu een bestuurder is of een ambtelijk tussenpersoon), is het investeren in persoonlijk contact essentieel. Dit gegeven heeft vele implicaties voor de manier van werken van ev-deskundigen, of het nu gaat om invloed op het ontwerpproces of om het implementeren van een beleidsvisie
Wees eenduidig over het doel van de verantwoordingsplicht	Er is vanuit de sector geen eenduidige boodschap over wat er met de verantwoordingsplicht moet worden bereikt. Gaat het erom dat het zo veilig mogelijk wordt, of enkel om het maken van een bewuste afweging? Hoe eenduidiger de boodschap, hoe sneller hij wordt opgepikt.
Kies heel bewust één of twee zaken tegelijk waar je voor lobbyt.	Dit advies komt vanuit de ervaring met alcoholpreventie. Als het je al lukt als ev-deskundige om vroeg in het proces aan tafel te komen bij een bestuurder of projectleider, zorg dan dat je niet een hele vrachtlading aan informatie over je publiek uitstrooit, maar focus op de paar dingen die zo vroeg al relevant zijn.
Als er geen sprake is van een wettelijke norm, creëer dan een sociale norm	Een sociale norm creëert de wil bij beslissers om in actie te komen. Dit advies kan op allerlei manieren worden geïmplementeerd. Bijvoorbeeld in de vorm van ranglijsten, waarbij gemeenten worden gerangschikt naar de wijze waarop ze met veiligheid omgaan. Of door als adviesbureau uit te dragen dat 'al onze projectleiders kennis van ev hebben'.

4.3 Opstellen van een procesmodel

Ten behoeve van de vertaling van de adviezen van de experts hebben we een gestandaardiseerd procesmodel ontwikkeld voor de drie onderdelen van de verantwoording: het *'vaststellen van een ev-kader'*, voor *'verantwoording in het ro-proces'* en voor *'besluitvorming over te aanvaarden risico'*.

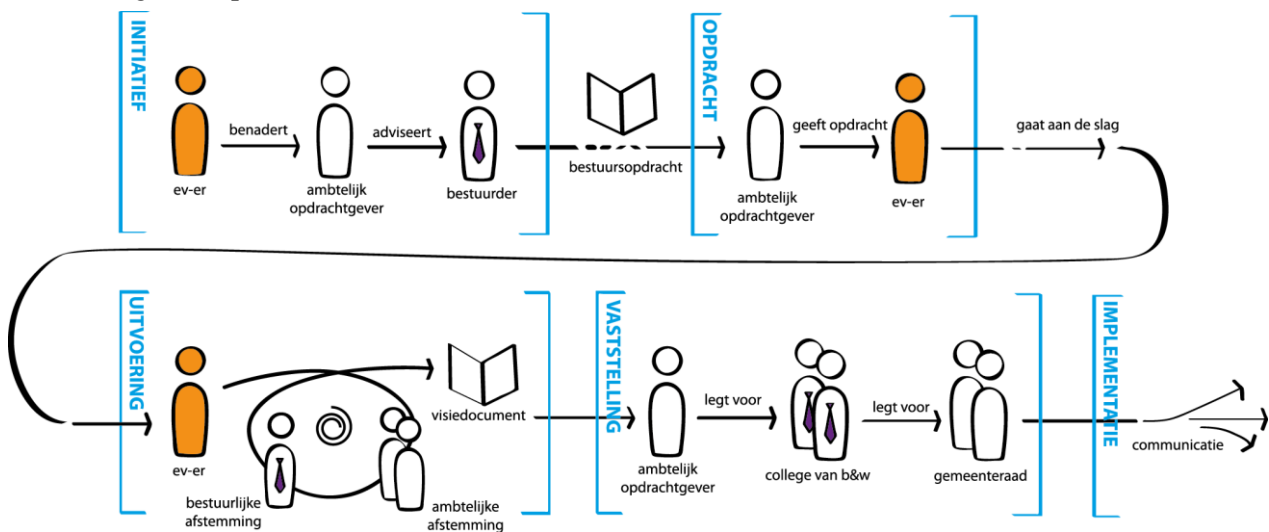
Uiteraard zal de werkelijkheid veelal net anders zijn dan in dit model beschreven. Het procesmodel is bedoeld als kapstok waaraan de oplossingen kunnen worden opgehangen. Hiertoe is het model opgebouwd uit drie elementen:

- Rollen (bestuurder, expert, opdrachtgever, etc.)
- Relaties (geeft opdracht, adviseert, stelt vast, etc.)
- Plandocumenten (visie, bestuursopdracht, etc.)

Vaststellen van een ev-kader

Dit proces is erop gericht om een kader vast te laten stellen waarin de gemeente vastlegt hoe zij met externe veiligheid om wil gaan. Dit helpt bestuurders om in latere projecten een betere afweging te maken en zorgt ervoor dat projectleiders weten waar ze rekening mee moeten houden. Idealiter wordt externe veiligheid verwerkt in een wettelijk ro-kader als een structuurvisie, maar dit is niet altijd op korte termijn te realiseren. Het opnemen van ev in een structuurvisie vertoont meer overeenkomsten met het proces 'verantwoording in ro-proces', dat in de volgende paragraaf wordt beschreven.

Figuur 3 Opstellen ev-kader



Bron: Bureau Stedelijke Planning

- *Initiatief*
Het initiatief om een kader voor externe veiligheid op te stellen komt veelal vanuit de ev-hoek, bijvoorbeeld de milieudienst. De ev-er benadert een bestuursadviseur, die het voorstel voorlegt aan een bestuurder.
- *Opdracht*
De bestuurder neemt het besluit om een visie vast te laten stellen, bijvoorbeeld in de vorm van een bestuursopdracht. Het is van belang om in deze bestuursopdracht al op te nemen waarover het ev-kader een uitspraak zal doen. Dit creëert commitment, ook

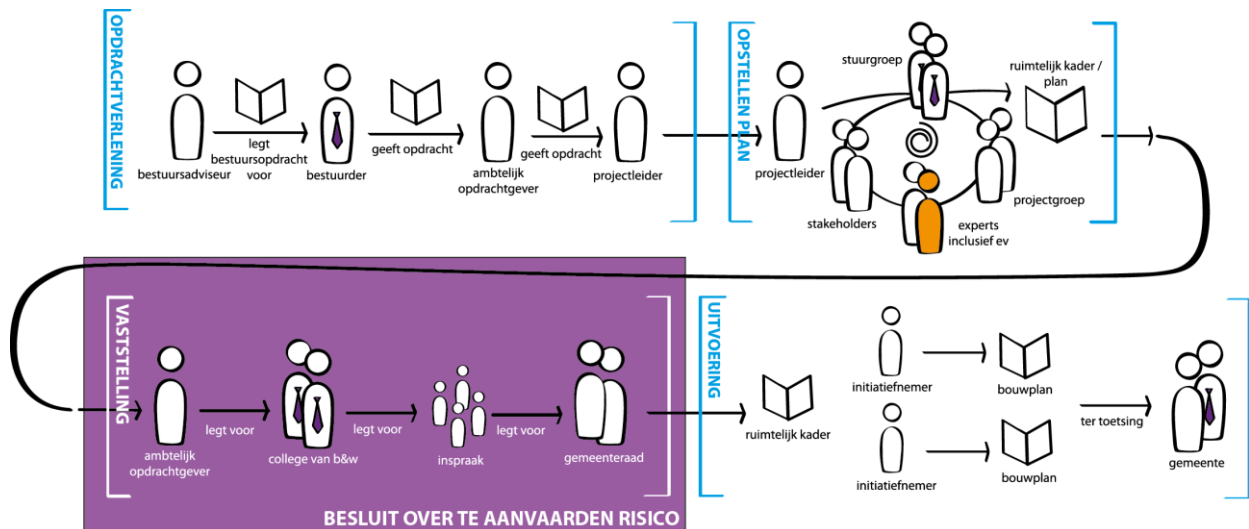
bij de ambtelijk opdrachtgever die een ev-deskundige (bv. de RUD) zal opdragen de visie uit te werken.

- **Uitvoering**
De ev-er zal in een cyclisch proces via verschillende tussenstadia een kaderdocument opleveren. Hierbij zorgt hij voor afstemming met de stakeholders, waaronder de relevante vakafdelingen (zoals ro en economie) en zijn ambtelijke en bestuurlijke opdrachtgevers.
- **Vaststelling**
Het kaderdocument wordt via de ambtelijk opdrachtgever aan het college voorgelegd, die hem uiteindelijk door de gemeenteraad zal laten vaststellen.
- **Implementatie**
Het is van belang dat een eenmaal vastgesteld document niet zonder meer op de plank verdwijnt, maar dat hierover breed wordt gecommuniceerd ten behoeve van het draagvlak

Verantwoording in ro-proces

Dit proces is erop gericht om een ruimtelijk plan vast te laten stellen. Het is de bedoeling dat het eerder vastgestelde ev-kader hierin wordt meegenomen. Dit is de fase waarin werkelijke veiligheidswinst te behalen is, door ev als een van de ontwerpvariabelen mee te laten lopen. Het onderdeel *besluit over het te aanvaarden risico* is een schakel in het ruimtelijke proces. Omdat het echter een zeer wezenlijk onderdeel van de verantwoording is, met een geheel eigen dynamiek, wordt hij apart aangegeven.

Figuur 3 Verantwoording in ro-proces / besluit over te aanvaarden risico



Bron: Bureau Stedelijke Planning

- **Opdrachtverlening**
De ambtelijke organisatie bereidt een bestuursopdracht voor, waarin opdracht wordt gegeven om een project te starten. De bestuurder stelt deze formeel vast, waarna de ambtelijk opdrachtgever (bijvoorbeeld hoofd stadsontwikkeling) een projectleider selecteert die de opdracht uit moet gaan voeren.
- **Opstellen plan**
De projectleider stelt op basis van de gegeven kaders een projectgroep samen. In een cyclisch proces van rekenen en tekenen worden experts, stakeholders en bestuurders

via diverse tussenstadia betrokken in de totstandkoming van het eindproduct: een ruimtelijk plan. In deze fase valt de werkelijke veiligheidswinst te behalen.

- **Vaststelling / besluit over het te aanvaarden risico**
Het plan wordt, via de ambtelijk opdrachtgever, ter vaststelling voorgelegd aan de bestuurder. Deze stelt het plan vast, *inclusief het te aanvaarden risico*. Dit is het moment waarop de bestuurder de onderbouwde afweging moet maken waar het in de verantwoordingsplicht groepsrisico om te doen is. Het besluit wordt vervolgens vrijgegeven voor inspraak en vervolgens aan de raad voorgelegd ter vaststelling.
- **Uitvoering**
Vanaf het moment dat een gemeentelijk kader vastgesteld is kunnen marktpartijen het verder uitvoeren. Zij zullen een vergunning aan moeten vragen voor hun plannen. Dit is het moment om de veiligheidsmaatregelen te borgen in de uitvoering.

4.4 Adviezen terugvertalen naar de praktijk van ro en ev

Om de belangrijke stap te zetten van generieke adviezen naar best practices die van nut zullen zijn in het verantwoordingsproces is een werkconferentie georganiseerd. De aanwezigen bestonden deze keer uit vier groepen, die samen ongeveer 30 organisaties vertegenwoordigenden:

- Een brede selectie uit de organisaties die offerte hebben uitgebracht voor dit traject in het verbeterprogramma
- Professionals uit de ruimtelijke ordening (bestuurders, projectleiders, stedenbouwers, etc.)
- Bijzondere experts (communicatie, besluitvormingsprocessen, dagvoorzitter)
- Werkgroepleden

Figuur 4 De logo's van de deelnemende organisaties



Bron: Bureau Stedelijke Planning

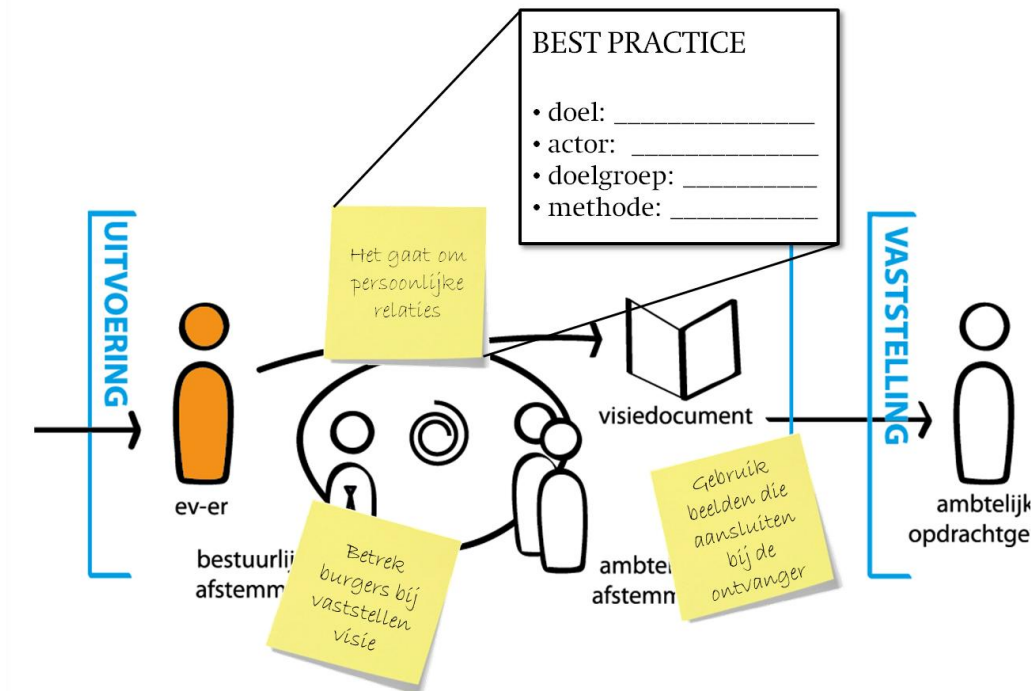
Het doel van de bijeenkomst was tweeledig:

1. Benoemen best practices aan de hand van het procesmodel

2. Uitwerken van een aantal best practices tot implementeerbare plannen.

De aanwezigen hebben aan de hand van de adviezen van de eerdere experts, het procesmodel en hun eigen inzichten best practices benoemd. Deze zijn plenair gedeeld.

Figuur 5 Van adviezen naar best practices



Bron: Bureau Stedelijke Planning

4.5 Concretiseren

Een deel van de best practices is, op aangeven van de aanwezigen, tijdens de werkconferentie uitgewerkt. Daarbij is door verschillende groepen gesproken over vragen als:

- Wie is primair verantwoordelijk?
- Wat voor product hoort bij deze best practice?
- Is er sprake van laaghangend fruit?
- In welk deel van het proces is de best practice toepasbaar?

Ook de overige best practices zijn verder uitgewerkt. De resultaten van deze concretiseringslag zijn opgenomen in hoofdstuk 5.

5 Best practices

In het verbeterprogramma wordt veel nadruk gelegd op het identificeren van *best practices*. Het inzicht dat het verbeterprogramma het meest gebaat is bij een procesaanpak (de *hoe-vraag*), komt tot uiting in de geselecteerde best practices. Deze richten zich met name op procesaspecten als communicatie, beïnvloeding en borging.

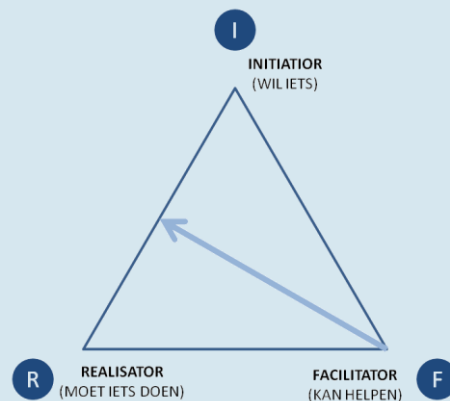
De term *best practices* is nogal multi-interpretabel gebleken en vraagt dus om een nadere definiëring. In dit onderzoek is een best practice gedefinieerd als *een goede en effectieve manier van werken*.

Een complete best practice bestaat uit vier elementen:

- Doel: wat moet met de best practice worden bereikt?
- Initiator: wie is initiatiefnemer voor het uitvoeren van de best practice?
- Realisator: wie moet tot actie worden bewogen door de best practice?
- Facilitator: is er eventueel iemand die de initiator daarbij kan helpen?
- Methodiek: hoe ga je te werk in de best practice?

Initiator, realisator, facilitator

Menselijke relaties spelen een belangrijke rol bij de implementatie van de best practices. Het is goed daarbij te bedenken dat in elke relatie sprake is van iemand die wat wil (initiator), iemand die daarvoor wat moet doen (realisator) en iemand die eventueel kan helpen om de relatie tot stand te brengen (facilitator). Deze actoren zijn zoveel als mogelijk benoemd.



Bron: www.nederlandbovenwater.nl

5.1 Een goed verantwoordingsproces

Wettelijk gezien moeten voor een goed verantwoordingsproces zes relatief overzichtelijke stappen worden doorlopen:

1. Speelt externe veiligheid een rol in het gebied?
2. Zijn er veiliger alternatieven?
3. Kunnen de negatieve gevolgen van een ramp worden verminderd?
4. De veiligheidsregio brengt advies uit.
5. Het bestuur weegt de risico's af tegen de maatschappelijke kosten en baten.
6. Het bestuur neemt een expliciet besluit over het te aanvaarden risico.

Werkgroep 1

Het keurig doorlopen van de stappen is iets anders dan een goed verantwoordingsproces. De verplichting om een brandweeradvies in te winnen zegt weinig over de bruikbaarheid van het advies. Ook is er in het ruimtelijke proces geen

sprake van een afzonderlijke afweging tussen de risico's en de maatschappelijke kosten en baten.

Andere interpretatie

We nemen in dit onderzoek het ruimtelijke planproces en de actoren die daarin actief zijn als uitgangspunt. Vanuit dat oogpunt is een andere definitie van een goed verantwoordingsproces zinvoller, omdat het beter aansluit bij de beleavingswereld van die actoren. Wat mag van een goed verantwoordingsproces worden verwacht?

Er is sprake van een goed verantwoordingsproces:

- **Als bewust wordt nagedacht over veiligheid en niet te veel op cijfers wordt gefocust.**
Bewust nadenken over veiligheid betekent dat risico's zichtbaar en bespreekbaar worden gemaakt en dat een besluit wordt genomen over de wijze waarop met de risico's wordt omgegaan. Er zijn maatregelen die de veiligheid positief beïnvloeden, maar niet tot uiting komen in de hoogte van het groepsrisico. Het focussen op de hoogte van het groepsrisico in plaats van op het optimaliseren van de veiligheid leidt dan ook tot gemiste kansen. Bewust nadenken over veiligheid en de keuzes die je daarin maakt is belangrijker dan het cijfer dat daaruit komt rollen.
- **Als groepsrisico wordt toegepast als ontwerpvariabele en niet alleen als norm.**
Het gegeven dat groepsrisico een ontwerpvariabele is en niet een norm, is voor veel ro-ers een eyeopener en een stimulans om het groepsrisico eerder in het ro-proces te betrekken. De kennis over de wijze waarop dit mechanisme werkt is daarmee een van de beste troefkaarten om het groepsrisico te verlagen.
- **Als ev-ers de kans krijgen (én zelf creëren!) om ro-ers daarbij te helpen.**
Ev-ers kunnen ro-ers hierbij helpen, maar moeten daar wel de kans voor krijgen, door op het juiste moment aan tafel te zitten. Dat heeft de ev-er echter voor een groot deel zelf in de hand. Specialistische adviseurs van bijvoorbeeld de brandweer moeten zich verdiepen in de behoefte van de adviesontvanger. De behoefte is sterk afhankelijk van de fase van het ro-proces.
- **Als alle maatregelen niet alsnog stranden in de uitvoering van het plan.**
De resultaten van het ro-proces die leiden tot een beter te verantwoorden groepsrisico moeten in de uitvoering wel overeind blijven. Maatregelen die genoemd worden in de verantwoording moeten ook daadwerkelijk worden geïmplementeerd, anders is het alsnog voor niets geweest.

5.2 Ordening

De best practices zijn gecategoriseerd volgens de vier hierboven genoemde criteria voor een goed verantwoordingsproces. Omdat de selectie van best practices altijd een bepaalde mate van willekeur houdt en succes meestal afhankelijk zal zijn van een combinatie van practices, is het procesmodel gebruikt als tweede ordenend principe. Alle practices zijn gerelateerd aan specifieke delen van het proces. Hierdoor kan op een willekeurig moment in een proces de best practices worden geselecteerd die van toepassing is. Uiteraard kunnen in de loop der tijd ook nieuwe practices worden toegevoegd.

5.3 Bewust nadenken over veiligheid

Best practice	Vaste elementen in een ev-kader
Doel	Een effectief en werkbaar ev-kader laten vaststellen
Initiator	Ev-adviseur
Realisator	Ambtelijk opdrachtgever, bestuurder
Methodiek	Idealiter maakt het ev-kader deel uit van een wettelijk verankerd en herkenbaar product uit de ruimtelijke ordening, zoals de structuurvisie. Voor de gemeenten die deze relatief kort geleden hebben vastgesteld, zou gekozen kunnen worden voor kader dat specifiek op externe veiligheid gericht is. Hierin kan wel worden opgenomen dat externe veiligheid een plek krijgt in de volgende structuurvisie.
Werkgroep 3	In de regio's Rotterdam en Amsterdam is al de nodige ervaring opgedaan met het vast laten stellen van werkbare ev-kaders. Een aanbeveling is om de ingrediënten uit de beste visies te bundelen in een (modulair) format dat aan iedereen ter beschikking staat. Hierin zitten elementen als: • <i>Procesafspraken</i> Hoe wordt ev betrokken in het ruimtelijke proces? Welke zaken moeten worden vastgelegd in de verantwoordingsparagraaf? • <i>Kaartmateriaal</i> Signaleringskaarten waarop te zien is of een gebied binnen een aandachtsgebied valt. • <i>Differentiatie naar ernst van de situatie</i> Focussen op de gebieden met de hoogste risico's in de vorm van een zwaarder verantwoordingsproces • <i>Ruimtelijke kaders</i> Zoals algemene regels over het omgaan met gevoelige objecten als scholen en verzorgingstehuizen. • <i>Ontwerpprincipes</i> Informatie voor ontwerpers over de wijze waarop ze de hoogte van het groepsrisico kunnen beïnvloeden.

Best practice	Aanjagen van het democratische proces rondom risicoverantwoording
Doel	Creëren van urgentie bij bestuurders en mede-probleemeigenaarschap bij de raad
Initiator	Ev-adviseur
Realisator	Gemeenteraad
Facilitator	Ambtelijk opdrachtgever
Methodiek	Het stimuleren van het democratische proces rondom externe veiligheid stimuleert bestuurlijke urgentie. Betrek de raad, als vertegenwoordigers van de risico-ontvangers, dus actief bij het opstellen van een ev-kader en de daarin te maken keuzes. Dit creëert mede-probleemeigenaarschap en 'informed consent'.

Best practice	Belangentegenstellingen en gemaakte keuzes expliciet maken
Doel	Ga belangentegenstellingen niet uit de weg, maar gebruik ze als momenten waarop een bewuste afweging wordt gemaakt
Initiator	Ev-adviseur
Realisator	Bestuurders, projectgroepleden
Facilitator	Projectleider
Methodiek	Belangentegenstellingen zijn bij uitstek de momenten waarop alternatieven kunnen worden onderzocht en afwegingen worden gemaakt. Daarbij geldt er geen 'goed of fout', maar is wel van belang dat de afweging goed gedocumenteerd wordt. Hiermee worden immers gaandeweg al de ingrediënten van de verantwoording verzameld. De ev-adviseur kan dit het beste zelf doen, maar heeft commitment van de projectleider nodig. Leg de gemaakte keuzes expliciet voor aan de bestuurder.
Werkgroep 3	

Best practice	Communiceren in woorden en beelden die aansluiten bij de belevingswereld van de ontvanger
Doel	Veiligheidsbewustzijn creëren met effectievere communicatie
Initiator	Ev-adviseur
Realisator	Projectleider, ambtelijk opdrachtgever, stedenbouwer, bestuurder
Methodiek	Om bewust met veiligheid om te gaan zal elke doelgroep op een andere wijze moeten worden geprikkeld. Daarbij is het bieden van een handelingsperspectief essentieel. Stedenbouwers hebben kennis nodig waarmee ze kunnen ontwerpen, projectleiders willen hulp om hun project binnen de randvoorwaarden af te kunnen ronden, bestuurders willen weten wat de gevolgen van hun beslissingen zijn. Stem je boodschap af op de doelgroep.

Best practice	Behouden ruimte voor de couleur locale bij opstellen van een ev-kader
Doel	Bij het opstellen van een ev-kader werkelijk over veiligheid nadenken
Initiator	Ev-adviseur
Realisator	Bestuurder, gemeenteraad
Methodiek	De risicotolerantie in een gemeente is afhankelijk van de fysieke en maatschappelijke kenmerken en zal dus overal anders zijn. Benadruk dit in het proces van het opstellen van een ev-kader en neem niet standaard over wat er in andere gemeenten is besloten. Door ruimte te geven voor lokale afwegingen, wordt er bewuster over veiligheid nagedacht.

5.4 Groepsrisico als ontwerpvariabele en niet alleen als norm

Best practice	Basale ontwerpprincipes aanreiken van veiligheidsgeïntegreerd ontwerp
Doel	Inzicht creëren bij ontwerpers over hoe zij de hoogte van het risico en de veiligheid kunnen beïnvloeden
Initiator	Ev-deskundige
Realisator	Projectleider, stedenbouwkundige
Methodiek	De belangrijkste ontwerpprincipes (zoals afstand houden, oriëntatie van gebouwen, aanwezigheid van water, etc.) zijn eenvoudig te begrijpen en in beelden te vatten. Deze kunnen worden aangereikt aan ontwerpers, projectleiders, studenten en bestuurders, in de vorm van factsheets, cursusmateriaal, presentaties, etc. Dit versterkt het besef dat groepsrisico geen norm is, maar een ontwerpvariabele. Het zou goed zijn deze principes ook op te nemen in het ev-kader.
Werkgroep 3	
Voorbeeld schematische weergave ontwerpprincipes gr	
Bron: Bureau Stedelijke Planning	

Best practice	Aanschuiven bij ontwerpatelier
Doel	Inzicht creëren in de toepassingsmogelijkheden van gr
Initiator	Ev-deskundige
Realisator	Projectleider
Facilitator	Ambtelijk opdrachtgever
Methodiek	Bij grote gebiedsontwikkelingen is het ontwerpatelier een veelgebruikte werkform. De ev-er moet zorgen als een van de deskundigen mee te kunnen doen. Daarvoor moet er bij de projectleider wel het besef worden gecreëerd dat groepsrisico een ontwerpvariabele is.

Best practice	Excursie organiseren naar een ev-gerelateerd project
Doel	Met eigen ogen zien wat ev betekent in een plan
Initiator	Ev-deskundige
Realisator	Projectteamleden
Methodiek	Het is bij ruimtelijke projecten heel gebruikelijk om op excursie(s) te gaan naar vergelijkbare projecten. Daarbij is veel aandacht voor stedenbouw, architectuur, verkeersoplossingen, functiemenging, etc. Neem de projectteamleden eens mee naar een project waar goed te zien is hoe met externe veiligheid om is gegaan.

Best practice	Ook in ontwerpproces van de marktpartijen de helpende hand bieden
Doel	Borging van ev in de uitvoering
Initiator	Ev-deskundige
Realisator	Marktpartij
Facilitator	Projectleider
Methodiek	Nadat de gemeente de kaders heeft gegeven van een ruimtelijk plan, zal de invulling en uitvoering door een marktpartij worden gedaan. Deze hebben over het algemeen geen uitputtende kennis van externe veiligheid. De ev-er kan aanbieden hen daarbij te helpen, om zo te voorkomen dat relatief eenvoudige (en soms vrijwel kosteloze) maatregelen niet worden meegenomen.

5.5 Kans creëren om de ro-er daarbij te helpen

Best practice	Slimme communicatie
Doel	De ev-belangen effectiever behartigen
Initiator	Ev-deskundige
Realisator	Projectleiders, ambtelijk opdrachtgevers, bestuurders
Methodiek	Slimme communicatie' speelt een grote rol in de aangereikte best practices. Daarom is het onderwerp tijdens de werkconferentie nog eens uitgebreid onder de loep genomen. Daaruit zijn diverse elementen van slim communiceren gekomen en adviezen voor verankering van communicatie in de praktijk. <i>Elementen van slim communiceren</i> • Sluit aan bij de belevingswereld van de doelgroep. • Formuleer in belangen, niet in standpunten. • Werk met beeldmateriaal. • Durf te simplificeren waar nodig en mogelijk. • Maak het persoonlijk. • Gebruik gedragsbeïnvloedingstechnieken • Wijs op het eventuele afbreukrisico. • Communiceer in 'Telegraaf-koppen' om de aandacht te krijgen, maar help vervolgens om het om te zetten naar concreet beleid. <i>Verankering</i> 1. Breng de belangen van de diverse actoren in kaart en gebruik dit als basis voor je communicatie. 2. Publiceer de tips voor effectieve communicatie op een centrale plek. 3. Voeg een hoofdstuk over communicatie toe in de handreiking groepsrisico. 4. Maak communicatie een vast onderwerp op ev-congressen. 5. Zet bad practices op een rij en publiceer ze. Dat spreekt aan. 6. Maak een gremium verantwoordelijk voor het verder doorontwikkelen van communicatiemiddelen.
Werkgroep 3	
Best practice	Het netwerk gebruiken om vroegtijdig te horen wat er speelt
Doel	Ev een plek geven in de bestuursopdracht en projectorganisatie
Initiator	Ev-deskundige
Realisator	Projectleiders, ambtelijk opdrachtgevers
Methodiek	De positie van externe veiligheid moet bij voorkeur geregeld worden in de vroegste fase van een project, in de bestuursopdracht. Persoonlijke en informele contacten met je netwerk zorgen ervoor dat je als ev-er vroeg op de hoogte bent van wat er speelt en op tijd kan wijzen op eventuele ev-aandachtspunten.

Best practice	Goed nadenken over de boodschap die over moet komen
Doel	Effectiever communiceren
Initiator	Ev-deskundige
Realisator	Projectleider
Methodiek	Er zijn vele deskundigen die om aandacht vragen bij de projectleider. Het heeft dus geen zin om, als het de ev-er gelukt is vroeg aan tafel te komen, meteen alle kennis over te dragen. Een projectleider zal dan geneigd zijn de informatie volledig te negeren. Bedenk goed welke informatie in de vroege fase van een project zinvol is en beperk het daartoe. Daarbij is niet alleen de inhoud, maar ook de vorm van belang. Maak het de projectleider makkelijke en maak een paar factsheets die hij in zijn dossier kan stoppen.

Best practice	Een persoonlijke relatie creëren
Doel	Betere positie externe veiligheid in planproces
Initiator	Ev-deskundige
Realisator	Projectleider, ambtelijk opdrachtgever
Methodiek	Alles is persoonlijk. Wanneer een ev-deskundige een persoonlijke relatie heeft met de projectleider, of met de ambtelijk opdrachtgever, dan zal het veel eenvoudiger en effectiever zijn om ev een plek te geven in een project. Dat begint al voordat sprake is van een concreet project.

Best practice	Gebruik maken van een sociale norm
Doel	Ev een positie geven in projecten
Initiator	Ev-deskundige
Realisator	Projectleiders, ambtelijk opdrachtgevers, bestuurders
Methodiek	Mensen zijn van nature erg gevoelig voor sociale normen. Dat is een bijzonder sterke prikkel voor gedragsverandering. Op het gebied van (het toepassen van) externe veiligheid kan dit ook werken. Gebruik bijvoorbeeld argumenten als 'onze buurgemeenten hebben ook een ev-kader vastgesteld'. Of publiceer een landelijke ranglijst van gemeenten die hun ev-beleid het beste op orde hebben. Geen enkele bestuurder wil onderaan een lijst staan.

Werkgroep 3

5.6 Borging in de uitvoering

Best practice	Procesafspraken borgen in het ev-kader
Doel	Ev een positie geven in het planproces
Initiator	Ev-deskundige
Realisator	Ambtelijk opdrachtgever
Methodiek	In de procesafspraken wordt beschreven op welke wijze externe veiligheid een plek krijgt in de planvorming en wat gedaan moet worden voor een goede verantwoording. Aangezien het ev-kader door bestuurders wordt vastgesteld, creëert dit een handvat om later bij de start van een project ev op de agenda te zetten.

Best practice	Koppelen ev-maatregelen aan waardevermeerdering vastgoed
Doel	Maatregelen die in de verantwoording zijn meegenomen onlosmakelijk met het project verbinden
Initiator	Ev-deskundige
Realisator	Marktpartij
Facilitator	Stedenbouwkundige
Methodiek	Een belangrijke doelstelling van project- en gebiedsontwikkeling is waardecreatie. Dat is waar primair op gestuurd wordt. Om enig enthousiasme voor de uitvoering van ev-gerelateerde maatregelen te krijgen is het dus nodig om ze onlosmakelijk te verbinden met de waarde van het vastgoed. Bijvoorbeeld: wanneer de aanwezigheid van voldoende bluswater is gerealiseerd door een mooie waterpartij, dan profiteren de omliggende woningen daarvan. Het schrappen van de waterpartij heeft gevolgen voor de waarde van het vastgoed. Een wat bredere toegangsweg ten behoeve van de vluchtroutes kan worden uitgevoerd als 'boulevard' en zo een vanzelfsprekend en waardevermeerderend stedenbouwkundig element vormen.

Best practice	Toekomstige gebruikers van het ev-kader betrekken bij het opstellen
Doel	Vergroten draagvlak
Initiator	Ev-deskundige
Realisator	Projectleiders, stedenbouwers, planjuristen
Facilitator	Ambtelijk opdrachtgever
Methodiek	Door al vanaf het begin de partijen te betrekken die later met het kader moeten werken, zoals projectleiders, ambtelijk opdrachtgevers en stedenbouwkundigen, wordt het ook hun product en zal de bruikbaarheid toenemen. Zorg dat in de opdracht ruimte is voor een dergelijke brede aanpak.

Best practice	Ev-kader concreet en toepasbaar maken
Doel	Vergroten bruikbaarheid kader
Initiator	Ev-deskundige
Realisator	Projectleiders, stedenbouwers, planjuristen
Facilitator	Ambtelijk opdrachtgever
Methodiek	Door ook planjuristen, planeconomen, etc. mee te laten denken kan het kader veel concreter worden en wordt de bruikbaarheid vergroot. Denk aan modules die kunnen worden ingevoegd in anterieure overeenkomsten met ontwikkelaars, koppelingen met de grondexploitatie, kaartmateriaal, ontwerpprincipes en procesafspraken. Zorg dat hier ruimte voor is in de opdracht.
Werkgroep 3	

Best practice	Optimaal benutten bestuursopdracht
Doel	Positie ev in het planproces versterken
Initiator	Ev-deskundige
Realisator	Opsteller bestuursopdracht
Facilitator	Ambtelijk opdrachtgever
Methodiek	De vaststelling van de bestuursopdracht voor een project is het formele begin van een project en de bestuurlijke bekrachtiging van de doelstellingen en de financiële en organisatorische kaders. Er zal tijdens een project vaak op worden teruggegrepen. Het is dan ook hét document om de positie van externe veiligheid (inhoudelijk en procesmatig) vast te leggen.

Best practice	Zelfredzaamheid bevorderen door handelingsperspectief te bieden
Doel	Gevolgen van een ramp verkleinen
Initiator	Ev-deskundige
Realisator	Bevolking
Facilitator	Ambtelijk opdrachtgever
Methodiek	In de verantwoording van het groepsrisico moet meer ruimte zijn voor het thema zelfredzaamheid. In het ev-kader kan onderzocht worden welke mogelijkheden er zijn om zelfredzaamheid te bevorderen. Deze kunnen een aanvulling zijn op – vaak moeilijk afdwingbare – ruimtelijke maatregelen. Denk aan voorlichting en oefeningen, gericht op het bieden van een handelingsperspectief aan de bewoners van een gebied.

5.7 Best practices als onderdeel van het ro-proces

Het ro-proces en de actoren die daarin actief zijn heeft centraal gestaan bij de inventarisatie van de best practices. Het is voor de ev-er of ro-er die de best practices wil toepassen in zijn werkprocessen dan ook zinvol als hij inzicht heeft op welk moment in het proces hij een best practice toe kan passen.

Hiertoe is een overzicht (figuren 7 en 8) ontwikkeld waarin de best practices worden gerelateerd aan de processen die onderdeel zijn van een groepsrisicoverantwoording:

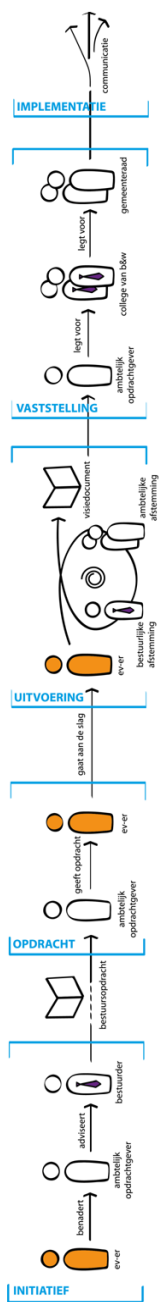
- vaststellen van een ev-kader;
- ev in het ontwerpproces;
- besluit over het te aanvaarden risico.

De gebruiker leest op de horizontale as af in welke fase het proces zich bevindt. Op de verticale as ziet hij welke best practices in die fase toepasbaar zijn. De best practices zijn gegroepeerd naar de 4 thema's:

- bewust nadenken over veiligheid;
- groepsrisico als ontwerpvariabele;
- kans creëren om de ro-er te helpen;
- borging in de uitvoering.

Vervolgens kan hij in de uitgebreidere toelichting lezen (hoofdstuk 5.4 t/m 5.6) wat de best practice inhoudt.

Opstellen kader externe veiligheid



Figuur 6 Best practices proces ev-kader vaststellen
Bron: Bureau Stedelijke Planning

	INITIATIEF	OPDRACHT	UITVOERING	UITVOERING	VASTSTELLING	IMPLEMENTATIE
Bewust nadenken over veiligheid						
Gebruik maken van een aantal vaste elementen in ev-kader						
Behouden ruimte voor couleur locale bij opstellen ev-kader						
Aanpak democratisch proces rondom risicoverantwoordelijkheid						
Belangentegenstellingen en keuzes expliciet maken						
Aansluiten bij de belevingswereld van de ontvanger						
Groepsrisico als ontwerpvariabele						
Basale ontwerpprincipes aanreiken						
Praktische ontwerptoepassingen meenemen in ev-kader						
Excursie organiseren naar ev-gerelateerd project						
Aanschuiven bij ontwerpatelier						
Ook in ontwerpproces marktpartijen helpende hand bieden						
Kans creëren om ro-er daarbij te helpen						
Slimme communicatie						
Het netwerk gebruiken om vroeg te horen wat er speelt						
Goed nadenken over boodschap die over moet komen						
Een persoonlijke relatie creëren						
Gebruik maken van een sociale norm						
Borging in de uitvoering						
Bredere verantwoordelijkheidstoedeling						
Procesafspraken borgen in ev-kader						
Koppelen ev-maatregelen aan waarde vastgoed						
Toekomstige gebruikers ev-kader betrekken bij opstellen						
Ev-kader concreet en toepasbaar maken						
Optimaal benutten bestuursopdracht						

[illegible]

Figuur 7 Practices en proces ev in ruimtelijk proces

aanvaardt risico		OPDRACHTVERLENING	OPSTELLEN PLAN	VASTSTELLING	UITVOERING
Bewust nadenken over veiligheid					
Gebruik maken van een aantal vaste elementen in ev-kader					
Behouden ruimte voor couleur locale bij opstellen ev-kader					
Aanjagen democratisch proces rondom risicooverantwoording					
Belangentegenstellingen en keuzes expliciet maken					
Aansluiten bij de belevingswereld van de ontvanger					
Groepsrisico als ontwerpvariabele					
Basale ontwerpprincipes aanreiken					
Praktische ontwerptoepassingen meenemen in ev-kader					
Excursie organiseren naar ev-gerelateerd project					
Aanschuiven bij ontwerpattelier					
Ook in ontwerpproces marktpartijen helpende hand bieden					
Kans creëren om ro-er daarbij te helpen					
Slimme communicatie					
Het netwerk gebruiken om vroeg te horen wat er speelt					
Goed nadenken over boodschap die over moet komen					
Een persoonlijke relatie creëren					
Gebruik maken van een sociale norm					
Borging in de uitvoering					
Bredere verantwoordelijkheidstoedeling					
Procesafspraken borgen in ev-kader					
Koppelen ev-maatregelen aan waarde vastgoed					
Toekomstige gebruikers ev-kader betrekken bij opstellen					
Ev-kader concreet en toepasbaar maken					
Optimaal benutten bestuursopdracht					

6 Implementatie

Dit onderzoek biedt handvatten om de verantwoordingsplicht beter te laten verlopen. Het moge duidelijk zijn dat er niet één oplossing is voor de geschetste opgaven. Zoals een van de experts, naar analogie met de door hem uitgevoerde anti-alcoholcampagne, opmerkte: “Om iets te bereiken is een integrale campagne noodzakelijk.”

De adviezen uit dit rapport moeten terechtkomen bij ‘de ev-er’ (beleidsmedewerker bij de gemeente, brandweerspecialist, medewerker van de milieudienst, adviseur, etc.), die immers vaak is aangewezen als de initiatiefnemer.

Veel van de best practices die in dit rapport zijn genoemd kunnen door ev-ers en ro-ers zonder meer in hun werkprocessen worden opgenomen. Ze kunnen daarbij de processchema’s in paragraaf 5.7 en 5.8 als hulpmiddel gebruiken. Het publiceren van het rapport, onder meer op www.relevant.nl, zal op zichzelf echter niet voldoende zijn om de hele doelgroep te bereiken, laat staan om hen te bewegen hun manier van werken aan te passen.

Implementatie van de best practices – en de vele practices die ongetwijfeld aan ons gezichtsveld zijn ontsnapt – vraagt om een gecoördineerde aanpak. In onderlinge inhoudelijke, organisatorische en financiële afstemming moet een programma worden uitgerold dat bestaat uit de volgende onderdelen:

- productontwikkeling (formats, ontwerpprincipes, lesmateriaal, etc.)
- vergroten van de toegankelijkheid van bestaande informatie (artikelen, instrumenten, cases, etc.)
- communicatie (publicaties, factsheets, etc.)
- proactieve benadering van en door ro-ers (op congressen, opleidingen, bij gemeenten, etc.)

Daarbij wordt uitgegaan van het principe van vrijwillige adaptatie door de doelgroep en niet van het voorschrijven of opleggen van maatregelen.

Geen vanzelfsprekend aanspreekpunt...

Hoewel er onder ev-ers sprake is van een bovengemiddelde betrokkenheid bij het vakgebied en groot verantwoordelijkheidsgevoel, is de beroepsgroep matig georganiseerd. Er zijn bijzonder veel grote en kleine overlegverbanden, maar er is in het huidige landschap niet één instantie die zonder meer het voortouw zou kunnen nemen voor de implementatie van het verbeterprogramma, zowel qua achterban als qua capaciteit.

...in een vakgebied dat toe is aan een transitie.

Bij de vele overleggroepen, kennistafels en congressen zijn het meestal ev-ers die met ev-ers over ev spreken, of ev-ers die met ev-ers over ro-ers spreken. Het zijn vaak dezelfde mensen die elkaar daar ontmoeten. Dit is een gevolg van het feit dat externe veiligheid een relatief jong vakgebied is dat zich aan het ontwikkelen is. Het is echter tijd voor een volgende, meer naar buiten gerichte stap. De oplossing ligt bij het

activeren van ro-ers en die komen niet naar een reLEVant congres. Ev-ers moeten er zelf op uit en de samenwerking met ro-ers opzoeken.

6.1 Instellen kopgroep

Om de implementatie van de aanbevelingen van het verbeterprogramma te coördineren en is in eerste instantie behoefte aan het instellen van een kopgroep.

Opdracht

De kopgroep krijgt de opdracht om de implementatie van de aanbevelingen te coördineren en te stimuleren. Doel is dat zoveel mogelijk ev-ers en ro-ers de best practices kennen en toepassen in hun werkprocessen. Daarnaast zal de kopgroep voorstellen doen voor de contouren van een zelfstandige organisatie schetsen en ter besluitvorming voorleggen aan het RIVE.

Werkwijze

De kopgroep wordt uitgedaagd om van de gebaande paden af te wijken en onorthodoxe methodes te hanteren om zijn doel te bereiken. Er wordt vanuit werkgroep 2 geen vaste werkwijze voorgeschreven, maar er zijn wel diverse suggesties de revue gepasseerd:

- Elk lid neemt een regio voor zijn rekening en houdt in de gaten wat er op korte termijn gaat spelen bij gemeenten. Zodra er iets speelt, als een vliegende brigade langsgaan bij de projectleider en de eventuele ev-er voor preventie en het verlenen van eerste hulp.
- Publicatie van artikelen in ro-vakbladen, zoals RO-magazine en Stedenbouw.
- Organiseren van een evenement waarbij de aanwezigen op een veilige manier een BLEVE kan ervaren. Bijvoorbeeld op de Tweede Maasvlakte.
- Geven van gastcolleges veiligheidsgeïntegreerd ontwerpen op de faculteiten Bouwkunde van de TU Delft en TU Eindhoven.
- Organiseren van een aantal excursies naar sprekende voorbeelden van goed (en slecht) veiligheidsgeïntegreerd ontwikkelen.
- Organiseren van een debat over veiligheid op de vastgoedbeurs Provada, aan de hand van een grote maquette van een bekende binnenstad... ná de BLEVE.

Samenstelling

De opdracht van werkgroep 3 van het Verbeterprogramma– het borgen van de maatregelen – heeft overlap met de opdracht van de kopgroep. De suggestie wordt dan ook gedaan om werkgroep 3 de functie van kopgroep te geven. Dat is niet alleen efficiënter, maar zorgt ook voor een duidelijke inbedding van de kopgroep in de bestaande structuren, zowel qua aansturing als financiering.

De kopgroep kan beperkt blijven in omvang (circa 10 personen) en de leden worden geselecteerd op hun capaciteiten, extravertie en hun netwerk in de ev- en de ro-wereld. Omdat het essentieel is om aansluiting te vinden bij ro-netwerken en de taal te spreken van de ro-ers, zal de kopgroep voor circa de helft moeten bestaan uit ro-ers (ontwerpers, projectleiders, ontwikkelaars). Omdat de grootste winst te behalen valt op gemeentelijk niveau, zal bovendien een groot deel van de deelnemers uit gemeenten afkomstig moeten zijn.

Tijdspad

De kopgroep krijgt een jaar de tijd. Daardoor kan de energie hoog blijven. Binnen die periode moet de weg worden geplaveid voor een volgende, meer duurzame, stap: oprichting van een organisatie.

6.2 Oprichting van een organisatie

Om ook op de wat langere termijn de positie van externe veiligheid in de ruimtelijke ordening te versterken, zou er een organisatie moeten worden opgezet, die drie taken krijgt:

- *Kennisontwikkeling*
Van implementatie van nieuwe wetgeving tot het ontwikkelen van tools en lesmateriaal. Binnen deze taak past ook het scholen van ev-ers in netwerk- en communicatievaardigheden.
- *Multidisciplinair platform*
Een plek waar professionals uit verschillende vakgebieden elkaar ontmoeten en van elkaar kunnen leren, bijvoorbeeld door het organiseren van activiteiten zoals excursies, lezingen, debatten, congressen, etc.
- *Extern gerichte ambassadeurs*
Een belangrijke taak van de organisatie is het praktisch ondersteunen van (de opvolger van) de kopgroep die zich als ambassadeur van het vakgebied manifesteert op ro-congressen, bij opleidingen, in ro-vakbladen, bij netwerkbijeenkomsten en aan de koffietafel in het gemeentehuis.
Het is het overdenken waard om een bestaande organisatie als reLEVant, waar immers al een forse inspanning wordt geleverd op het gebied van kennis- en platformontwikkeling, om te bouwen tot een meer extern gerichte organisatie.

Organisatie

De organisatievorm moet nog worden bepaald. Er zijn op het eerste gezicht drie mogelijkheden:

- *een vereniging*
zoals het Nirov (ruimtelijk beleid), de BNA (architecten) en Neprom (ontwikkelaars).
- *een stichting*
zoals NederlandBovenWater (gebiedsontwikkeling)
- *een overheidsprogramma*
zoals het Kenniscentrum PPS (Financiën) en Mooi Nederland (ELI)

6.3 Aansluiting op werkgroep 1 en werkgroep 3

De opgaven waar in dit onderdeel van het verbeterprogramma een antwoord op moest worden gevonden waren:

- het vergroten van de bestuurlijke en ambtelijke betrokkenheid en het draagvlak
- het efficiënt en praktisch uitvoerbaar maken van de aansluiting van de verantwoordingsplicht op de wijze waarop besluitvorming plaatsvindt.

Dit moest gebeuren door middel van:

- Het benoemen van maatregelen om het eigenaarschap en de regie van de behandelde ambtenaren te vergroten.
- Verbeteren van aansluiting verantwoordingsplicht op besluitvormingsproces.
- Het inventariseren van wat nodig is om het groepsrisico te zien als een proces in plaats van een norm.
- Maatregelen voor verhogen kennisniveau van betrokken ambtenaren.
- Implementatie- en communicatieplan

Een deel van de benoemde maatregelen vraagt om uitwerking tot concrete instrumenten. Het advies is om deze door te spelen naar werkgroep 3. Andere zaken kunnen binnen de huidige regels niet worden opgelost en vragen om aanpassing van de wetgeving. Het advies is om die door te spelen naar werkgroep 1.

Werkgroep 1

Er zijn drie aspecten die binnen de huidige regels niet kunnen worden opgelost:

- De veiligheidsregio wordt niet op het juiste moment betrokken in de groepsrisicoverantwoording. Vaak volgt er pas een advies van de veiligheidsregio als alle beslissingen reeds zijn genomen. Een andere manier van advisering door de brandweer – proactief, meer gericht op het resultaat, ongeacht een wettelijke titel – kan hier een deel van de oplossing bieden, maar het is een overweging waard om de veiligheidsregio op te nemen in artikel 3.1 Bro. Hierin wordt geregeld welke instanties geraadpleegd moeten worden bij het opstellen van een bestemmingsplan.
- Het advies van de veiligheidsregio kan inhoudelijk slechts zeer ten dele een plaats krijgen in de groepsrisicoverantwoording. Een duidelijk voorbeeld dat keer op keer bij het inventariseren van bestaande praktijken werd genoemd, zijn de maatregelen die een dergelijk advies bevat betreffende slachtofferbeperking.

Ten eerste is de implementatie van dergelijke maatregelen volgens artikel 12 en 13 van het BEVI vrijblijvend: er wordt vaak gesproken over “mogelijkheden”, en zelfs bij veel vroegere advisering zoals genoemd in de het voorgaande punt zijn veel van deze maatregelen en dus de bij het besluit horende groepsrisicosituatie niet geborgd.

Ten tweede is de doorwerking in het groepsrisico alleen zichtbaar in de vorm van (minder) dodelijke slachtoffers. Alleen in geval van besluitvorming met een Veiligheidsrapport op grond van het BRZO is een ruimere beschrijving van de gevaren (zoals gewonden) en risicoreducerende maatregelen (zoals beperking van de materiële schade) wettelijk vastgelegd. Zonder andere veiligheidsindicatoren dan uitsluitend laag groepsrisico kan de geconstateerde moeizame aansluiting tussen verantwoordingsplicht en de wijze waarop de besluitvorming plaatsvindt niet verbeteren.

Alleen de wetgever kan dit gat dichten en de bestuurlijke besluitvorming beter laten aansluiten op de verantwoording door het verantwoorden van de gevaren van activiteiten met gevaarlijke stoffen en de mogelijke gevolgen en consequenties

daarvan voor de omgeving, op te nemen in wet en regelgeving. De werkgroep draagt dit punt derhalve voor verdere uitwerking over aan werkgroep 1 die gaat over aanpassing van wetgeving.

- Tijdens het onderzoek is veel gesproken over het verplicht verzekeren van de potentiële schade door de risicoveroorzaker. Dit is om diverse redenen een potentieel antwoord op de tekortkomingen van het verantwoordingsproces. De koppeling van de hoogte van een risico aan een premiebedrag wijst duidelijk een probleemeigenaar aan, bij wie duidelijke urgentie ontstaat om het risico zo laag mogelijk te houden. Ook is aannemelijk dat de verzekeraars een controlerende, risicobeheersende rol zullen spelen. Tot slot is het ethisch beter te aanvaarden dat de samenleving niet opdraait voor een ongeval dat door een ander is veroorzaakt. Onduidelijk is of een verzekeringseis mogelijk is binnen de huidige regelgeving. Het is echter een denkrichting die nader onderzoek verdient. In bijlage 1 is een verdieping van dit onderwerp opgenomen, inclusief een aantal onderzoeksvragen.

Werkgroep 3

Diverse best practices geven een richting aan, maar zijn nog niet uitgewerkt tot op instrumentniveau. Dit zou door werkgroep 3 kunnen worden opgepakt:

- Ontwikkelen (tekst)modules voor een ev-kader. Hierin is aandacht voor planjuridische, stedenbouwkundige en procesmatige aspecten. Er kan onder andere geput worden uit voorbeelden in Amsterdam en Rotterdam.
- Een instrument voor het gedurende het ontwerpproces expliciet vastleggen van gemaakte keuzes in het kader van de groepsrisicoverantwoording.
- Toegankelijke producten waarin de basisprincipes van veiligheidsgeïntegreerd ontwerpen worden toegelicht.
- Slimme communicatie is een belangrijk sleutelaspect voor de positie van externe veiligheid in het ruimtelijke proces. In de best practice is de richting aangegeven, deze moet verder worden uitgewerkt.
- Instrumenten die een sociale norm kunnen bevorderen, zoals een ranking of benchmark tussen gemeenten.

Bijlage: 1. Nader onderzoek verzekerbareid

Democratie en public choice

Het is onduidelijk wat het werkelijk betekent om als wethouder verantwoordelijkheid te nemen voor een besluit over een te aanvaarden risico. Immers, stel dat het besluit achteraf verkeerd uitpakt, dan levert het opstappen van de portefeuillehouder op dat moment niet veel op. Het is dus begrijpelijk waarom het, ook vanuit de theorie van de democratie, zo belangrijk wordt gevonden dat het besluit door de raad wordt bekrachtigd. Maar ook dat is geen garantie voor een breed gedragen besluit en besef van waarover besloten wordt. Is de raad alert genoeg? Heeft de raad überhaupt wel voldoende deskundigheid? Vertegenwoordigen de raadsleden werkelijk degenen door wie ze gekozen zijn?

Een bekrachtiging van de groepsrisicoverantwoording door de raad suggereert dat “de bewoners van gemeente X het risico aanvaardbaar vinden.” Dit vereist echter een consensusbeslissing. Een meerderheidsbesluit voldoet niet. Want waarom zou een minderheid een bepaalde afweging tussen zijn veiligheid en andere waarden of belangen moeten accepteren alleen omdat het de mening van de meerderheid is? Op die vraag zijn in de theorie van *public choice* geen steekhoudende antwoorden gegeven.

Aansprakelijkheid en verzekerbareid

Vandaar dat gesuggereerd wordt dat aansprakelijkheid, verzekerbareid en het al dan niet verzekerd zijn van een extern veiligheidsrisico een (grotere) rol zou moeten spelen in de politieke en bestuurlijke besluitvorming erover. Het recente WRR rapport over besluitvorming over externe risico's ondersteunt deze gedachte: “Wij beogen [met het rapport] de politiek-bestuurlijke blik te richten op het organiseren van schadevoorziening als een belangrijke ingang om de bestaande verantwoordelijkheidsverdeling [ten aanzien van externe risico's] te herijken.”

Het is in deze denkrant aan te raden bij het opstellen van beleidskaders en bij concrete planbeslissingen eisen te gaan opleggen aan de veroorzakers van externe risico's waar dat kan. Situaties zoals de Moerdijkbrand, waarin de verzekering van het bedrijf slechts een fractie van de externe schade bleek te dekken, zijn niet wenselijk. Als het gaat om nieuwe ontwikkelingen rond bestaande risicobronnen zou de gemeente verzekeringseisen op kunnen leggen aan de veroorzakers van de groei van het risico, bv. projectontwikkelaars die willen gaan bouwen en die financieel voordeel zien.

Behalve dat het ethisch verschil maakt of er bij een ongeluk als gevolg van een door anderen gecreëerd risico (gesanctioneerd door op zijn best een meerderheidsbesluit in de gemeenteraad) wel of niet schade wordt vergoed of compensatie wordt gegeven aan de slachtoffers, heeft het eisen van private verzekering potentieel een tweede voordeel, namelijk dat de verzekeraar bewuste risico assessments gaat doen, als veiligheidsinspecteur gaat optreden, en indirect een risicomanager wordt.

Onderzoeksvragen

De vraag is wat de consequenties van dergelijke ideeën zou zijn en in hoeverre ze werkelijk uitvoerbaar zijn. Daarbij is aandacht nodig voor de aspecten:

- Onderzoek naar de wettelijke mogelijkheden om veroorzaakte risico's verplicht af te dekken;
- Onderzoek naar het functioneren van de private verzekeringsmarkt voor het dekken van externe veiligheidsrisico's;
- Onderzoek naar de wijze waarop het relevante bedrijfsleven, zoals de 'grote chemie' omgaat met verzekerbare risico's;
- Experimenteren met het formuleren en opleggen van verzekeringseisen in de praktijk om ervaring op te doen.

Bijlage: 2. Succesfactoren

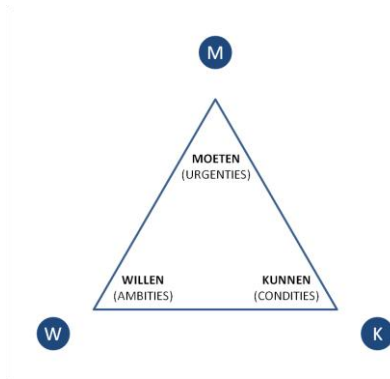
Vanuit het paradigma van de arena is er in elke fase van het verantwoordingsproces één centrale actor die moet worden aangezet tot gedragsverandering. Om te bepalen hoe die verandering tot stand gebracht kan worden zijn succesfactoren benoemd, aan de hand van de systeemanalyse van NederlandBovenWater, oftewel: moeten, willen, kunnen. De succesfactoren zijn voorgelegd aan de expert in de eerste expertmeeting.

Aanzetten tot gedrag: moeten, willen en kunnen

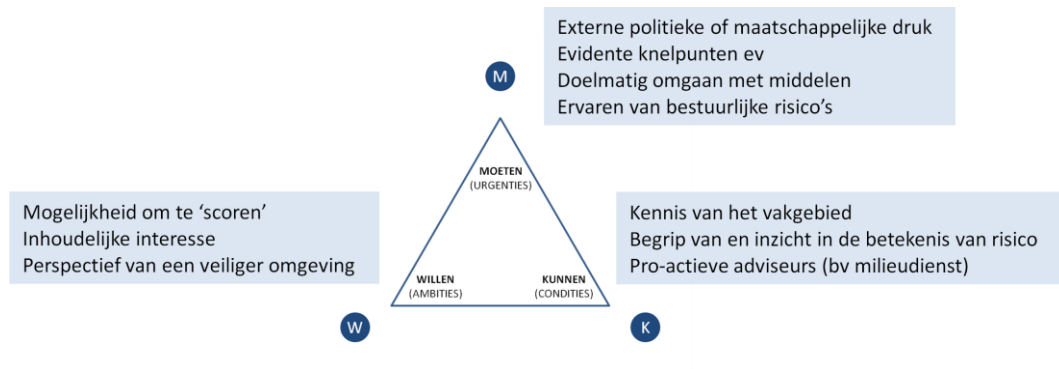
In de gebiedsontwikkeling wordt veel gebruik gemaakt van de begrippen *moeten* (*urgenties*), *willen* (*ambities*) en *kunnen* (*condities*) om te bepalen of een ontwikkeling

kans van slagen heeft. Indien één van deze aspecten bij een sleutelfiguur onvoldoende aanwezig is, zal hij niet in beweging komen, dan wel bij de eerste tegenwind afhaken.

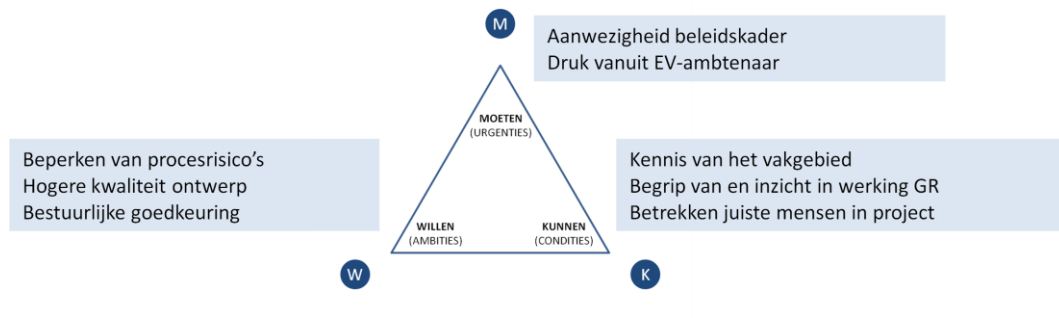
Voor de sleutelfiguren in de drie onderdelen van een optimale verantwoordingsplicht (zie hoofdstuk 4.1) hebben we bepaald hoe de balans tussen *moeten*, *willen* en *kunnen* eruit zou kunnen zien. Aan de experts is gevraagd hoe deze balans bereikt zou kunnen worden.



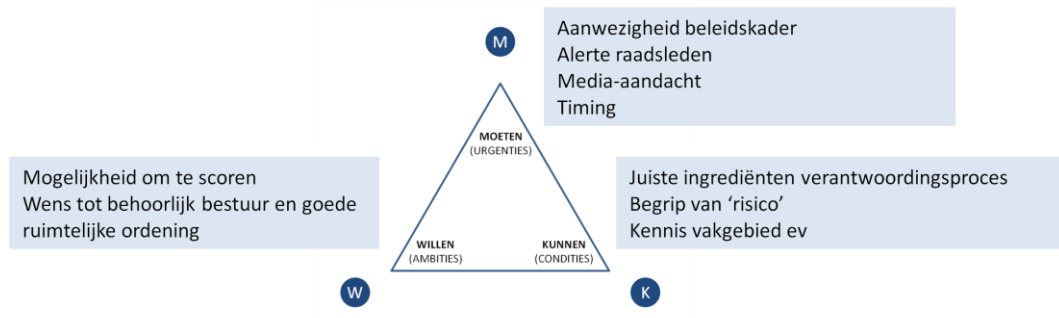
1. Opstellen van een kader voor externe veiligheid
Sleutelfiguur: bestuurder



2. Externe veiligheid in het planproces
Sleutelfiguur: projectleider ro



3. Besluit over het te aanvaarden risico
Sleutelfiguur: bestuurder



Bijlage: 3. Lijst met adviezen 1^e expertmeeting

Hieronder is de lijst met adviezen van de eerste expertmeeting opgenomen, inclusief een toelichting en aanzet voor de vertaling naar de ro-praktijk.

Advies	Toelichting
Communiceer in woorden en beelden die aansluiten bij de belevingswereld van de ontvanger	Het lijkt een open deur, maar dit advies werd sterk benadrukt door de experts. Het komt erop neer dat in de communicatie over ev heel goed moet worden nagedacht over de ontvanger. In de marketing wordt hiervoor het 'WHIDA'-principe gehanteerd: "Wat Heb Ik Daar Aan?". De ontvanger zal zich altijd afvragen wat hij aan de aangeboden informatie heeft. Als hij het idee heeft dat hij er niets aan heeft, dan haakt hij af. Een stedenbouwkundige zal sterk gericht zijn op ontwerp oplossingen en is niet direct geïnteresseerd in de bestuurlijke afweging. Een bestuurder zal vooral willen weten waar hij precies verantwoordelijkheid voor neemt of welke politieke risico's hij loopt. Een projectleider is vooral geïnteresseerd in de vraag hoe hij de kan informatie gebruiken om zijn project op tijd en binnen budget te realiseren, of dat hij de informatie kan negeren. Een visie op ev zal voor alle doelgroepen elementen moeten bevatten waar zij zich door voelen aangesproken.
Communiceer in Telegraaf-bewoordingen, maar help vervolgens bij een duidelijke vertaling naar beleid. Begin met uitleggen van het probleem, los van de regels. Van daaruit naar de gevolgen. 'Human interest' creëren voor het probleem, van daaruit overstappen naar de eigen rol.	In de zee aan informatie die beschikbaar is zal je iets moeten doen om op te vallen. Een heel genuanceerd verhaal werkt dan niet. Telegraaf-koppen die inspelen op de 'human interest' werken beter. Zodra bij wijze van spreken de boodschap is ingeslagen, is de ontvanger meer bereid om naar oprechte adviezen te luisteren, zeker wanneer die heel concrete, direct toepasbare informatie bevatten. Bij dit advies geldt, net als bij veel andere adviezen, dat een persoonlijke relatie tussen de expert en de ro-er enorm helpt om de impact te vergroten.
Zet wetenschappelijke publicaties om in begrijpbare factsheets	Hier is in de alcoholpreventie veel gebruik van gemaakt. Wanneer er interessante nieuwe inzichten werden opgedaan die relevant waren voor het werkveld, dan werden deze omgezet naar goed leesbare factsheets, die gebruikt konden worden in de praktijk en voor een breed publiek
Media-aandacht creëert legitimiteit voor ev-initiatieven	Door zelf media-aandacht te creëren, bijvoorbeeld door actief nieuwswaardige persberichten te verspreiden en de pers op te zoeken, ontstaat vanzelf een legitimatie voor een grotere rol voor externe veiligheidsmaatregelen. Dit heb je nodig om gehoord te worden in de besluitvormingsarena.

Anekdotisch werkt beter dan statistisch	Mensen hebben geen enkel gevoel voor het inschatten van risico's. De hersenen kunnen daar gewoonweg niet mee omgaan (bedenk daarbij hoeveel mensen meedoen met een loterij). Gebruik maken van anekdotische informatie, die herkenbaarder is, zorgt voor een betere 'breinpositie'. Daarbij moet vermeden worden dat het groepsrisico wordt vertaald naar de kans dat je van een keukentrapje af valt. Voor de daadwerkelijke afweging is goede statistische informatie onontbeerlijk.
Resultaat wordt alleen bereikt door een integrale campagne.	Advies vanuit de alcoholvoorlichting. Als je een verandering tot stand wil brengen, moet je niet op één paard gokken, maar verschillende acties tegelijk uitvoeren, gericht op verschillende doelgroepen.
Het draait om persoonlijke relaties.	Dit advies is afkomstig vanuit de lobbywereld. Als je een belang in beeld wil brengen bij een beslisser (of dit nu een bestuurder is of een ambtelijk tussenpersoon), is het investeren in persoonlijk contact essentieel. Dit gegeven heeft vele implicaties voor de manier van werken van ev-deskundigen, of het nu gaat om invloed op het ontwerpproces of om het implementeren van een beleidsvisie.
Wees vanuit het vakgebied en wetgever eenduidig over het doel van de verantwoordingsplicht groepsrisico: laat dezelfde boodschap overal doorklinken. Gaat het erom dat het veiliger wordt, of dat er een bewuste en verantwoorde afweging plaatsvindt?	Externe veiligheid is een relatief jong vakgebied, dat continu in beweging is. Daar horen fundamentele discussies bij over het doel van het beleid, over rekenmethodieken en over de wijze waarop het beleid kan worden geïmplementeerd. De doelgroep heeft hier echter geen boodschap aan en heeft behoefte aan eenduidigheid. Gaat het er bij de verantwoordingsplicht om dat het zo veilig mogelijk wordt, of 'enkel' om het maken van een bewuste en verantwoorde afweging? Hoe eenduidiger de boodschap, hoe sneller hij wordt opgepikt.
Besteed in advisering meer aandacht aan gedragsbeïnvloedingstechnieken.	Dit advies komt vanuit de expertise over besluitvormingsprocessen. Adviseren is een vak, dat niet ophoudt na het overbrengen van je inhoudelijke kennis, maar ook gaat over wat diegene echt heeft begrepen van je boodschap en wat er vervolgens mee wordt gedaan. Er zijn allerlei technieken beschikbaar die erop gericht zijn het effect van de uitgebrachte adviezen vergroten. De 'Roos van Leary' (hyperlink) is een voorbeeld.
Deel ervaringen met anderen. Mensen maken zelden een ramp mee.	Rampen zijn gelukkig zeldzaam. Het zou dus nuttig zijn wanneer bestuurders die wél een ramp hebben meegemaakt worden ingezet om hun ervaringen te delen met bestuurders die over groepsrisico moeten besluiten. Daarbij kan mogelijk een verband worden gelegd tussen de eerder genomen maatregelen en de gevolgen van de ramp. Op die manier kan een afweging over het risico beter worden gemaakt. Op projectniveau geldt dat het heel gebruikelijk is om op excursie te gaan naar vergelijkbare projecten. Waarom niet op excursie naar een project waar

	ev-maatregelen succesvol zijn geïntegreerd?
Wees niet bang om zaken te simplificeren ten behoeve van de toegankelijkheid. Het gaat om het bereiken van het doel.	Dit advies komt vanuit de journalistiek. De aanwezige journalist van Quest haalde aan dat hij een aantal keren gemerkt had dat bij het schrijven over een ingewikkeld wetenschappelijk onderwerp vanuit de hoek van de experts altijd kritiek komt op simplificatie van de materie. Gevolg is dat een artikel onleesbaar wordt, of zelfs helemaal niet geplaatst wordt. Daarmee wordt het doel voorbijgestreefd en een kans gemist om een breder publiek te informeren. Bij advisering over externe veiligheid geldt hetzelfde. Simplificatie van de informatie ten behoeve van de toegankelijkheid voor bijvoorbeeld stedenbouwers kan te prefereren zijn wanneer dit het bereiken van het doel (zoals het opnemen van veiligheidsverhogende maatregelen in een plan) daarmee wordt bereikt.
Leer van 'the Secret': draag wat je wilt bereiken uit alsof het al bestaat. Hoe vaker je het zegt, hoe groter de kans dat het vanzelf gaat gebeuren.	Het boek 'The Secret' was een paar jaar geleden een hit. Vrij vertaald was de boodschap dat wensen bewaarheid werden als je handelde alsof ze al vervuld waren. De werkmethodes van alcoholpreventie werkten ook volgens dit principe. Zo werd verkondigd dat 16 de grens was voor alcoholgebruik, terwijl de wetgeving nog niet zo ver was. Daardoor werd dat gegeven echter wel in het onderbewustzijn van ambtenaren verankerd. In de ev-communicatie zou dit kunnen worden geïmplementeerd door bijvoorbeeld te verkondigen dat alle gemeenten al een ev-visie hebben.
Laat burgers participeren bij het vaststellen van een beleidsvisie.	Een advies vanuit de lobbywereld. Wanneer burgers betrokken worden bij het totstandkomen van een kader voor externe veiligheid, dan is de stelling dat 'de samenleving bereid is een bepaald risico te accepteren in ruil voor maatschappelijke ontwikkeling' beter te verdedigen. Het dwingt ook om bestuurlijke keuzes expliciet te maken. Uiteraard zitten er ook haken en ogen aan, in de zin dat maar de vraag is of burgers warmlopen voor participatie in dit soort trajecten.
Als er geen sprake is van een wettelijke norm, creëer dan een sociale norm:	Een sociale norm creëert de wil bij beslissers om in actie te komen. Dit advies kan op allerlei manieren worden geïmplementeerd. Bijvoorbeeld in de vorm van ranglijsten, waarbij gemeenten worden gerangschikt naar de wijze waarop ze met veiligheid omgaan. Of door als adviesbureau uit te dragen dat 'al onze projectleiders kennis van ev hebben'. Een paar voorbeelden: - sancties zijn een effectief middel om urgentie te creëren - (collectief) belonen kan echter ook werken - zet een ranking of benchmark op van gemeentes die veilig omgaan met plannen. Niemand wil op de laatste plaats eindigen.
Neem veiligheidseisen op in het programma van eisen / de bestuursopdracht van een project,	Een duidelijk advies om zaken waar mogelijk 'aan de voorkant' te regelen. Door voorschriften op te nemen in de ev-visie over bijvoorbeeld processtappen, betrokkenheid

ook bij het selecteren van de projectleider.	van de brandweer en de wijze waarop met het advies wordt omgegaan, wordt er een basis gelegd voor een goede verantwoording.
Bestuurders moeten zelf het besluit nemen (en de verantwoordelijkheid daarvoor aanvaarden) en dit ter instemming aan de raad voorleggen.	Bij het voorleggen aan de raad zal glashelder moeten zijn welke afweging de bestuurder heeft gemaakt. Daarbij is overigens onduidelijk wat het nu precies betekent als een bestuurder 'verantwoordelijkheid neemt', anders dan dat hij eventueel aftreedt als het misgaat.
Werk met onafhankelijke regiocoördinatoren.	Dit advies komt vanuit de alcoholpreventie. Het idee erachter is dat deze personen de lokale situatie beter kennen en de taal van de lokale stakeholders spreken. De regiocoördinatoren opereren onafhankelijk en werken op projectbasis aan verbetering, zodat zij zo goed mogelijk het beleid en de uitvoering in de gemeenten en (veiligheids)regio's kunnen monitoren. Deze coördinatoren worden regelmatig gevoed vanuit het vakgebied.
In Nederland sturen we sterk op preventie van ongelukken, terwijl in het buitenland meer wordt gestuurd op de consequenties. Moeten we meer sturen op zelfredzaamheid? Bij het creëren van veiligheidsbewustzijn van burgers is belangrijk dat zij een handelingsperspectief hebben. Wat moeten ze dóen in geval van een ramp?	Of er in het buitenland inderdaad meer op consequenties wordt gestuurd is niet onderzocht, maar de kern van het advies is dat het goed zou zijn, ook bij het verantwoorden van risico's te sturen op het vergroten van de kansen van de overlevenden om zichzelf in veiligheid te brengen. Zelfs als dit voor de modellen (die vooral uitgaan van doden) en dus voor de hoogte van het groepsrisico niet uitmaakt.
4 aspecten maken besluitvormingsprocessen over externe veiligheid extra moeilijk: De meeste bestuurders zijn leken Het is geen exacte wetenschap Het gaat over mensen, die zijn per definitie onvoorspelbaar Omdat er maar weinig fout gaat, is er weinig feedback.	Dit is een advies dat met name betrekking heeft op het werkelijke besluit over een te aanvaarden risico. Kán een bestuurder dat besluit wel goed nemen? Hoe kunnen we deze vier overwegingen betrekken in de advisering over groepsrisico?
In het WRR rapport "Evenwichtskunst" gaat over het omgaan met verantwoordelijkheid en beleggingen van externe risico's. In het denken over verantwoordelijkheden is schadevoorziening ten onrechte een onderbelicht thema. Als je iets slecht definieert kan je het ook niet verzekeren.	Aansprakelijkheid, verzekeraarheid en het al dan niet verzekerd zijn van een extern veiligheidsrisico een (grotere) rol moeten spelen in de politieke en bestuurlijke besluitvorming erover. Gemeentes zouden bij het opstellen van beleidskaders en bij concrete planbeslissingen eisen moeten gaan opleggen aan de veroorzakers van externe risico's waar dat kan. Behalve dat het ethisch verschil maakt of er bij een ongeluk als gevolg van een door anderen gecreëerd risico (gesanctioneerd door op zijn best een meerderheidsbesluit in de gemeenteraad) wel of niet schade wordt vergoed of compensatie wordt gegeven aan de slachtoffers, heeft het eisen van private verzekering potentieel een tweede voordeel, nl. dat de verzekeraar

	bewuste risico assessments gaat doen, als veiligheidsinspecteur gaat optreden, en indirect een risicomanager wordt.
Kies heel bewust één of twee zaken tegelijk waar je voor lobbyt. Meer heeft geen zin.	Als het je al lukt als ev-deskundige om vroeg in het proces aan tafel te komen bij een bestuurder of projectleider, zorg dan dat je niet een hele vrachtlading aan informatie over je publiek uitstrooit, maar focus op de paar dingen die zo vroeg in het proces al relevant zijn. Immers, alle vakgebieden willen 'vroeg aan tafel zitten'.

Bijlage: 4. Lijst met betrokken personen

Werkgroep

Maarten Worp – Veiligheidsregio Rotterdam Rijnmond
Anne Michiels van Kessenich – Gemeente Haarlem
Aron Duindam – Provincie Zuid-Holland
Wim Derksen – Provincie Noord-Brabant
Leo Noordam - DCMR
Jos van Mierlo – Regionale Milieudienst West-Brabant
Yvette Moulijn – Gemeente Amsterdam
Richard van Vliet – Vereniging Nederlandse Gemeenten
Johan de Knijff – ZRA
Bram Kleijnen – Provincie Limburg
Hans de Harder – Veiligheidsregio Gelderland-Zuid
Ronald Kooman – Gemeente Dordrecht

Expertmeeting

- Anjo Travaille – Bovenkamers
Bovenkamers heeft als doel de effectiviteit van beslissingen te vergroten door uit te gaan van de wijze waarop ons brein werkt.
- Niek Bos – Assurpools
Assurpools is een samenwerkingsverband tussen verzekeraars om hele grote risico's, zoals een kernramp, te kunnen verzekeren.
- Rik Kuiper – journalist Quest
Quest is een populair wetenschappelijk tijdschrift dat in staat is ingewikkelde wetenschappelijke materie op een aansprekende manier over te brengen
- Wouter Jong – Genootschap van Burgemeesters
Ondersteunt burgemeesters met communicatieadvies in geval van crises.
- Robbert Baruch – lobbyist
Voormalige lobbyist namens het Verbond van Verzekeraars en vml. wethouder deelgemeente Feijenoord. Heeft inzicht in de wijze waarop je mensen kan beïnvloeden en hoe bestuurders afwegingen maken.
- Jan Löwik – vml. Directeur Unichema
Heeft veel ervaring met het bereiken van een hoge staat van veiligheidsbewustzijn in een bedrijf met een groot risicoprofiel in stedelijk gebied.
- Wim van Dalen (directeur Nederlands Instituut voor Alcoholbeleid)
Het NIAB (voorheen Stichting Alcoholpreventie) is de drijvende kracht achter campagnes als 'Drank maakt meer kapot dan je lief is'. In de loop der jaren hebben zij een fundamentele verandering bewerkstelligd in de wijze waarop tegen alcoholgebruik wordt aangekeken. Dhr. van Dalen was op het laatste moment verhinderd, maar is later apart geïnterviewd.

Werkconferentie

Aanwezig waren de (meeste) werkgroepleden, en:

J. Quaedflieg	projectleider	BSP
J. Galjaard	stedenbouwkundige	SVP
T. Roerig	oud-bestuurder	Roerigadvies
R. Geerts	adviseur ev	AVIV
S. van Dijk	adviseur ev	DHV
C. Algra	adviseur ev	Haskoning
J. van Grunsven	adviseur	ICON
V. van der Vlies	adviseur ev	Arcadis
P. Hermens	adviseur ro	Relevant
H. Zandvoort	docent ethiek	TU Delft
P. Bals	beleidsmedewerker	Brandweer A'dam
K. Ammerlaan	projectleider	DHV
R. van Klooster	projectleider	Ruimtebalans
G. Chevalier	ontwikkelaar	BNO
B. Gribling	stedenbouwkundige	Citythoughts
A. Hilhorst	oud-bestuurder	BSP
Y. Govaart	planeconoom	COUP
C. Soer	jurist	DHV
H. Iserief	adviseur ev	Haskoning
J. Eskens	adviseur ev	Oranjewoud
S. Suddle	adviseur ev	SSCM
R. Kockx	adviseur ev	DGMR
W. Rodenhuis	lector	Saxion
R. Scheres	adviseur ev	Witteveen + Bos